

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 3006-1377 (online)

№1 (112)

Астана
2026

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

ӘБДІҒАЛИҰЛЫ
Берік

– саяси ғылымдар кандидаты, алқа төрағасы (Қазақстан)

ИБРАЕВА
Ақмарал Ғосманқызы

– алқа төрағасының орынбасары, Қазақстан ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

ТАЙМАҒАМБЕТОВ
Жәкен Қожахметұлы

– ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашұлы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)

АЯҒАН
Бүркітбай Гелманұлы

– ҚР ҰҒА құрметті академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері (Қазақстан)

ОҢҒАРҰЛЫ Ақан

– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)

ҮМІТҚАЛИЕВ
Ұлан Үмітқалиұлы

– тарих ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан)

ИСМАИЛОВА
Жанат Хамидовна

– тарих ғылымдарының докторы, профессор (Өзбекстан)

ЦЗИ Сяофен

– PhD докторы (Қытай)

ВОЛЬФРАМ Сабине

– PhD докторы (Германия)

ШТЕЙН Гил

– PhD докторы (АҚШ)

ОУТРАМ Алан

– PhD докторы (Ұлыбритания)

ШОМФАЙ Иштван

– PhD докторы (Венгрия)

ӘБДУАҚАП Қара

– PhD докторы (Түркия)

ДАВЫДОВ
Владимир Николаевич

– әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, PhD докторы (Ресей Федерациясы)

АҒАТАЙ
Өткірбай Мылтықбайұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

ДУВАНБЕКОВ
Руслан Сабырұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

ИСКАКОВ
Қуаныш Алдабергенұлы

– PhD докторы (Қазақстан)

EDITORIAL BOARD:

Berik Abdygaliuly	– candidate of Political Science (Chairman of the editorial board) (Kazakhstan)
Akmaral Ibrayeva	– deputy chairman of the editorial board, Academician of the National Academy of Natural Sciences of Kazakhstan, Doctor of historical sciences, Professor (Kazakhstan)
Zhaken Taimagambetov	– academician of NAS RK, Doctor of Historical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Zainolla Samashev	– doctor of Historical Sciences, (Kazakhstan)
Ayagan Burkitbay	– Honorary Academician of the NAS RK, doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of RK (Kazakhstan)
Ongaruly Akan	– candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Umitkaliev Ulan	– candidate of Historical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Ismailova Zhanat	– doctor of Historical Sciences, Professor (Uzbekistan)
Ji Xiaofen	– PhD (China)
Wolfram Sabine	– PhD (Germany)
Gil Stein	– PhD (USA)
Alan Outram	– PhD (UK)
Somfai Istvan	– PhD (Hungary)
Abdulvahap Kara	– PhD (Turkey)
Davydov Vladimir	– candidate of Sociological Sciences, PhD (Russian Federation)
Agatay Otkirbay	– PhD (Kazakhstan)
Duvanbekov Ruslan	– PhD (Kazakhstan)
Iskakov Kuanysh	– PhD (Kazakhstan)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ӘБДІҒАЛИҰЛЫ
Берік

– кандидат политических наук (председатель коллегии) (Казахстан)

ИБРАЕВА
Акмарал Госмановна

– заместитель председателя коллегии, Академик Казахской национальной академии естественных наук, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

ТАЙМАГАМБЕТОВ
Жакен Кожаметович

– академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашевич

– доктор исторических наук, профессор (Казахстан)

АЯҒАН
Буркитбай Гелманулы

– Почетный академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор, Заслуженный деятель РК (Казахстан)

ОНГАРУЛЫ Акан

– кандидат исторических наук (Казахстан)

УМИТКАЛИЕВ
Улан Умиткалиевич

– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)

ИСМАИЛОВА
Жанат Хамидовна

– доктор исторических наук, профессор (Узбекистан)

ЦЗИ Сяофен

– PhD доктор (Китай)

ВОЛЬФРАМ Сабине

– PhD доктор (Германия)

ШТЕЙН Гил

– PhD доктор (США)

ОУТРАМ Алан

– PhD доктор (Великобритания)

ШОМФАЙ Иштван

– PhD доктор (Венгрия)

КАРА Абдукап

– PhD доктор (Турция)

ДАВЫДОВ
Владимир Николаевич

– кандидат социологических наук, PhD доктор (Российская Федерация)

АГАТАЙ
Уткирбай Мылтыкбайулы

– PhD доктор (Казахстан)

ДУВАНБЕКОВ
Руслан Сабырулы

– PhD доктор (Казахстан)

ИСКАКОВ
Куаныш Алдабергенович

– PhD доктор (Казахстан)

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Археология / Archaeology / Археология

<i>Молдахмет А.А., Елеуов М., Талеев Д., Есен С.</i> Қазақ хандығы дәуіріндегі Созақ: археологиялық зерттеу тарихынан	
<i>Молдахмет А., Елеуов М., Талеев Д., Есен С.</i> Созақ в период Казахского ханства: из истории археологических исследований	
<i>Moldakhmet A., Eleuov M., Taleev D., Esen S.</i> Sozak in the Kazakh khanate period: from the history of archaeological research.....	8
<i>Аккошкарлова Ж.Т., Рахимжанова С.Ж., Тушева Е.К.</i> Орталық Қазақстандағы Қу 1-4, 6-7 тас дәуірі тұрақтарының материалдарын зерттеу	
<i>Аккошкарлова Ж.Т., Рахимжанова С.Ж., Тушева Е.К.</i> Изучение материалов стоянок каменного века Куу 1-4, 6-7 в Центральном Казахстане	
<i>Akkoshkarova Zh.T., Rakhimzhanova S.Zh., Tusheva E.K.</i> Study of materials from the stone age sites of Kuu 1-4, 6-7 in Central Kazakhstan.....	22
<i>Абильмаликов К.К., Байдалы Р.Ж., Шакшаков К.Г.</i> Археологические исследования на стоянке Талдысай-II в 2025 году	
<i>Әбілмәліков Қ.Қ., Байдалы Р.Ж., Шакшаков Қ.Г.</i> 2025 жылғы Талдысай-II тұрағындағы археологиялық зерттеулер	
<i>Abilmalikov K.K., Baidaly R.Zh., Shakshakov K.G.</i> Archaeological research at Taldysay-II site in 2025.....	34
<i>Қожа М.Б., Сиздигов Б.С., Әлімбекұлы Ә.</i> Особенности мечети Отрара конца XIV – начала XV в.	
<i>Қожа М.Б., Сиздигов Б.С., Әлімбекұлы Ә.</i> XIV ғасырдың аяғы – XV ғасырдың басындағы Отырар мешітінің ерекшеліктері	
<i>Khozha M.B., Sizdikov B.S., Alimbekuly A.</i> Features of the Otrar mosque of the late 14th – early 15th cc.....	45
<i>Усачук А.Н., Шишлина Н.И., Степанов И.А., Леонова Н.В.</i> Булавка из Краматорского могильника (Подонцовье). Результаты трасологического анализа	
<i>Усачук А.Н., Шишлина Н.И., Степанов И.А., Леонова Н.В.</i> Краматорск қорымынан табылған түйреуіш (Донец маңы). Трасологиялық талдау нәтижелері	
<i>Usachuk A.N., Shishlina N.I., Stepanov I. A., Leonova N.V.</i> A hammer-headed pin from the Kramatorsk burial ground (Podontsovye). The results of the trace-wear analysis.....	58
<i>Karazhigitova A.Ye., Janeyeva A.K.</i> History of studies and main results of research on medieval burial sites in Northeast Saryarka	
<i>Қаражігітова Ә.Е., Джанеева А.Қ.</i> Солтүстік-Шығыс Сарыарқадағы ортағасырлық жерлеу ескерткіштерін зерттеу тарихы мен негізгі нәтижелері	
<i>Қаражігітова А.Е., Джанеева А.Қ.</i> История изучения и основные результаты исследований погребальных памятников средневековья Северо-Восточной Сарыарки.....	69
<i>Sultanova A.K.</i> Stone sculptures in the Museum collection: issues of museification and exhibition	
<i>Сұлтанова А.К.</i> Музей коллекциясындағы тас мүсіндер: музейлендіру және экспозициялау мәселелері	
<i>Сұлтанова А.К.</i> Каменные изваяния в музейной коллекции: вопросы музеефикации и экспонирования.....	82
<i>Брынза Т.В.</i> В.Ф. Зайберт и его роль в изучении истории и археологии Северного Казахстана (по материалам газеты «Акмолинская правда»)	
<i>Брынза Т.В.</i> В. Ф. Зайберт және оның Солтүстік Қазақстан тарихы мен археологиясын зерттеудегі рөлі («Акмолинская правда» газеті материалдары бойынша)	
<i>Brynza T.V.</i> V.F. Zaibert and his role in the study of the history and archaeology of Northern Kazakhstan (based on materials from the newspaper “Akmolinskaya Pravda”).....	92

Этнология / Ethnology / Этнология

- Балтабай Д.Ө.** Әбілғазы Баһадүр хан шежіресінде кездесетін бірқатар этнонимдердің шығу тегі
Балтабай Д.А. Происхождение ряда этнонимов в шежере Абулгази Бахадур хана
Baltabay D.A. The origin of selected ethnonyms in the genealogy of Abulgazi Bahadur Khan..... 101
- Тастанбеков М.М., Байболов Б.Қ., Жүнісбаев Ұ.Д., Тұрсынов А.Х.** Қожа Ахмет Ясауи қабірінің жапқышы туралы зерттеулер
Тастанбеков М.М., Байболов Б.Қ., Жунисбаев Е.Д., Турсинов А.Х. Исследования покрывала гробницы Ходжи Ахмеда Ясави
Tastanbekov M.M., Baibolov B.K., Junisbaev E.D., Tursinov A.H. Research on the Pall of the Tomb of Khoja Ahmed Yasawi..... 113
- Байгаж А., Нурбаева А.М., Рустемова А. Е.** Традиционные игры с астрагалами тюрко-монгольского ареала: язык, норма и культурная память
Байгаж А., Нурбаева А.М., Рустемова А. Е. Түркі-моңғол ареалындағы асыққа байланысты дәстүрлі ойындар: тіл, норма және мәдени жады
Baigazh A., Nurbayeva A.M., Rustemova A. Ye. Traditional games with astragal in the turkic-mongolian region: language, norms and cultural memory..... 125

Тарих / History / История

- Бисенова Г.А., Отепова Г.Е., Болдыков Ж.Б.** Гималай асқан көш тарихы: Үндістан ұлттық архив құжаттары негізінде
Бисенова Г.А., Отепова Г.Е., Болдыков Ж.Б. История миграции казахов через Гималаи: на основе документов Национального архива Индии
Bissenova G.A., Oteпова G.E., Boldykov Zh.B. Migration history of Kazakhs through the Himalayas: based on documents from the National Archives of India..... 140
- Мырзаханов Ә.Е., Мұсағалиева А.С.** Шәкәрім Құдайбердіұлының ақталуы: жаңа деректерді талдау
Мырзаханов А.Е., Мусағалиева А.С. Реабилитация Шакарима Құдайбердиева: анализ новых данных
Myrzakhanov A.E., Musagalieva A.S. Shakarim Kudaiberdiyev's rehabilitation: analysis of new data..... 155
- Атдаев С.Дж., Атдаева О.Г.** Стражи туркменского общества XIX в. (до 1881 г.): ясавулы, ферраджи и караульные дозорные
Атдаев С.Дж., Атдаева О.Г. XIX ғ. (1881 жылға дейін) түрікмен қоғамының сақшылары: жасауылдар, феррадждар және қарауыл күзетшілері
Atdaev S.J., Atdaeva O.G. Guards of the Turkmen society of the 19th century (before 1881): yasavuls, ferrajs, and sentry guards..... 168
- Абсаликов А.А.** Генеалогия казахских ханов в «Ахсан ат -Таварих» Хасанбека Румлу (сравнительный анализ пяти рукописных списков и одного печатного издания)
Абсаликов А.А. Хасанбек Румлудың «Ахсан ат-Тауарих» еңбегіндегі қазақ хандарының генеалогиясы (бес қолжазба көшірмесі мен бір баспа басылымының салыстырмалы талдауы)
Absalikov A.A. The genealogy of Kazakh khans in Hasanbeg Rumlu's "Ahsan at-Tawarikh" (a comparative analysis of five manuscript copies and one printed edition)..... 180
- Мамытова С.Н.** The historical evolution of philanthropy in Kazakh society in the 19th – early 20th centuries
Мамытова С.Н. XIX–XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамындағы меценаттықтың тарихи эволюциясы
Мамытова С.Н. Историческая эволюция меценатства в казахском обществе XIX – начала XX вв..... 191

<i>Akshanova A.M., Oteпова G.E., Shabambayeva A.G.</i> Historiographical discourse on the study of the korenizatsiia (indigenization) policy	
<i>Ақшанова А.М., Өтепова Г.Е., Шабамбаева А.Г.</i> Қазақстандағы жергіліктендіру саясатының тарихнамалық дискурсы	
<i>Ақшанова А.М., Отепова Г.Е., Шабамбаева А.Г.</i> Историографический дискурс политики коренизации в Казахстане.....	199

Музей ісі / Museology / Музейное дело

<i>Ибраева А.Ф., Пазылова Г.А.</i> Ұлттық тарихи-мәдени мұраны жаһандық дискурста ұсыну: халықаралық және әлемдік көрмелер тәжірибесі	
<i>Ибраева А.Г., Пазылова Г.А.</i> Представление национального историко-культурного наследия в глобальном дискурсе: опыт международных и всемирных выставок	
<i>Ibraeva A.G., Pazylova G.A.</i> Presenting national historical and cultural heritage in global discourse: the experience of international and world expositions.....	212
<i>Orazkulova K., Karibayeva G.</i> Museums, painting, and ideology in Soviet Kazakhstan	
<i>Оразкулова К. С., Карибаева Г.А.</i> Кеңестік Қазақстандағы музейлер, кескіндеме және идеология	
<i>Оразкулова К.С., Карибаева Г.А.</i> Музеи, живопись и идеология в советском Казахстане.....	233

Музей ісі/ Museology/ Музейное дело

FTAMP 13.11.44

<https://doi.org/10.47500/2026.v25.i1.18>

*Ибраева А.Ғ.¹, Пазылова Г.А.²

¹Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі, Астана, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің
Білім және ғылым департаменті, Астана, Қазақстан

*e-mail: akmaral1971@mail.ru

ҰЛТТЫҚ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАНЫ ЖАҒАНДЫҚ ДИСКУРСА ҰСЫНУ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК КӨРМЕЛЕР ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Мақалада әлемдік көрмелер феномені жағандық мәдени коммуникацияның және өркениеттер диалогінің маңызды тетігі ретінде қарастырылады. Авторлар әлемдік және халықаралық көрмелердің тарихи эволюциясын, олардың ұлттық тарихи-мәдени мұраны таныстырудағы рөлін өркениеттік тәсіл (civilizational approach) тұрғысынан талдайды. Мақалада Қазақстанның халықаралық деңгейде көрмеге қатысу және құру тәжірибесін ХІХ ғасырдан бастап осы кезеңге дейін салыстырмалы түрде көрсете отырып, оның ерекшеліктері мен айырмашылықтары, ұқсастығы ғылыми тұрғыда зерделенеді.

Зерттеудің мақсаты ғылыми айналымға енген теориялық материалдарда, архивтік және музейлік құжаттарда жарияланған мәліметтер негізінде түрлі кезеңде дүниежүзілік көрмелерде ұсынылған қазақ халқының ұлттық тарихи-мәдени мұра коллекцияларының тағдыры мен оларды қалыптастыру барысын зерделеу. Мақаланы дайындау кезінде 1867, 1868, 1876, 1896 жылдары өткен Париж көрмесі, соның ішінде 1899 және 1900 жылғы Париж көрмесіне Ресей империясының ұйымдастыруымен Жетісу және Түркістан уездері мен Ыстықкөл өңірінен жеткізілген экспонаттар туралы архивтік құжаттар, экспонаттарды жинақтау, каталогтеу, тізбелеу, қаржылық шығындарын есептеу және т.б. дереккөздер, хат алмасу құжаттары сарапталды. Бұдан бөлек Қазақстан Республикасының Ұлттық музейінің, Қазақстан Республикасының Ұлттық орталық музейінің, Әбілхан Қастеев атындағы Қазақ Ұлттық мемлекеттік өнер музейінің халықаралық көшпелі музейлік көрмелік жобалары туралы ақпарат зерделеніп, талдау жасалды.

Ғылыми мақалада көрмені ұйымдастырудың кезеңдері, идеялық мәні, концептуалдық негіздері, көрмеге қойылған құнды заттардың іріктелуі, атрибуциясы, шетелдік көрерменге ұсынудың заманауи, жаңашыл форматтағы тәсілдері қарастырылған.

Кілт сөздер: ұлттық мұра, жағандық дискурс, әлемдік көрмелер, мәдени дипломатия, экспозициялық стратегия, ұлттық имидж.

Дәйексөз үшін: Ибраева А.Ғ., Пазылова Г.А. Ұлттық тарихи-мәдени мұраны жағандық дискурста ұсыну: халықаралық және әлемдік көрмелер тәжірибесі // Мәдени мұра. 2026. №1 (112). бб. 212-232 (қаз.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2026.v25.i1.18>

Кіріспе

Экспозиция және көшпелі көрме ұйымдастыру музей қызметіндегі дәстүрлі бағыттардың бірі. Ол музейді бейіндік бағытына, жинақталған коллекцияларына қарай мазмұндық жағынан толығырақ танытуға, ғылыми-зерттеу тақырыптарын дамытуға серпін

береді. Өз кезегінде музей қорын жасақтау мен мәдени-білім беру бағдарламаларын әзірлеу жаңа аудиторияны тартуға, кәсіптік ортадағы байланыстарды нығайтуға мүмкіндік беретін болса, көрмелік жобаның тақырыбы музейдің бейіндік шеңберін кеңейтудің

бірден-бір мүмкіндігі. Яғни, көрмелік қызметті ұйымдастыру, оны құру музейдің даму тұжырымдамасының ажырамас бөлігі. Бұл ретте Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында: «Музейлердің алдына қойылған маңызды міндеттердің бірі жаңа форматтағы көрмелерді ұйымдастыру және өткізу арқылы музей қызметін насихаттау», – деп көрсетілген.

Дүниежүзілік көрмелерді өткізу дәстүрі француз ұлттық көрмелерінің дамуы аясында XIX ғасырдың екінші жартысында пайда болып, онда қатысушы мемлекеттердің тек техникалық жетістіктері таныстырылып қана қоймай, халықтардың мәдени-өркениеттік құндылықтары насихатталатын орынға айналды. Еуропа елдерінде өркениетті мемлекеттердің ғылым, технология, мәдениет, инновация бағытындағы идеяларын таныстыру үшін биеннале, халықаралық экономикалық форум, фестиваль және т.б. мәдени-көпшілік шаралар ұйымдастырылды. Олар бірнеше жылда бір рет өткізіліп, әдетте 5-6 айға созылатын. Соның бірі 1851 жылы саксондық ханзада Альберттің бастамасымен әйгілі Гайд-паркте Лондондағы Корольдік өнер, мануфактура және сауда қоғамы ұйымдастырған алғашқы дүниежүзілік көрме үлкен танымалдылық пен бедел нәтижесінде «халықтардың кездесу орнына» айналды. Ағылшын архитекторы Джозеф Пакстонның темір мен әйнектен тұрғызылған Хрусталь сарайы көрменің басты айшықты орны деп танылып, серіктес мемлекеттердің сыртқы саяси мәселелерін шешудің маңызды құралына айналды (Соколов 2006: 35).

XIX ғасырда Еуропа мемлекеттерінде қалыптасқан дүниежүзілік көрмелерді ұйымдастыру және өткізу тәжірибесі біртіндеп өзге өңірлерге, соның ішінде Ресей империясының аумағына да таралды. Индустриялық даму, ғылыми-техникалық прогресс және халықаралық экономикалық байланыстардың кеңеюі бұл көрмелердің империялық кеңістікте де өткізілуіне және оған қатысу ауқымының артуына ықпал етті.

Аталған кезеңде Ресей империясының құрамында болған Қазақстан да көрмелік үдерістерден тыс қалған жоқ. Империялық әкімшілік құрылым арқылы қазақ даласының табиғи ресурстары, ауыл шаруашылығы өнімдері, қолөнер бұйымдары мен

этнографиялық ерекшеліктері халықаралық және бүкілресейлік көрмелерде ұсынылды. Бұл, бір жағынан, империяның экономикалық әлеуетін көрсету мақсатын көздесе, екінші жағынан, қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетін сыртқы аудиторияға таныстыруға мүмкіндік берді. Осылайша Қазақстан аумағы XIX ғасырдағы халықаралық көрме қозғалысына жанама түрде интеграцияланып, ұлттық тарихи-мәдени мұра элементтері әлемдік көрме кеңістігінде алғаш рет институционалдық сипатта ұсыныла бастады. Бұл үдеріс кейінгі кезеңдерде ұлттық бірегейлікті таныту мен мәдени репрезентация тәжірибесінің қалыптасуына негіз қалады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 250 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында музейлер мен тарихи-мәдени мұра объектілеріне (республикалық маңызы бар) келушілер санын 2030 жылға қарай 20%-ға арттыру көзделген.

Осы ретте, мемлекеттік музейлер мен музей-қорықтарда Қазақстан Республикасының тарихи-мәдени мұрасының сақталуын және оны кеңінен танытуды қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасының бюджет заңнамасында белгіленген тәртіппен мәдени құндылықтардың сақталуын, қорғалуын, сақталып қалуын, жинақталуын, реставрациялануын, зерделенуін және көпшілікке көрсетуін қамтамасыз етуге байланысты шығындарды жабуға субсидиялар бөлініп келеді. Осыған орай стратегиялық міндеттерге қол жеткізудің басты шарттары ретінде отандық музейлерде қазақ даласының сан ғасырлық тарихи-мәдени мұрасының ірі коллекциясы жинақталып, ұрпақтан-ұрпаққа таныстырылып келеді. Мұнда қазақ даласының үш мыңнан астам жылғы кезеңдегі тарихын қамтитын мыңдаған құнды экспонаттар сақталған. Заңнамалық тұрғыда ұлтымыздың тарихи-мәдени мұрасын жаһандық деңгейде ұсыну үшін жан-жақты мүмкіндіктер жасалған.

Материалдар және зерттеу әдістері

Зерттеудің әдіснамалық негізін өркениеттік әдіснамалық ұстаным, құрылымдық-функционалдық тұжырымдама, сондай-ақ ұлттық мүдде тұрғысынан пайымдалатын ұлттық тарихи-мәдени мұра мен ұлттық

құндылықтар қағидаттары құрайды. Аталған әдіснамалық тәсілдер зерттеу нысанын кешенді түрде қарастыруға, музей қызметінің мазмұны мен қоғамдық-мәдени функцияларын жүйелі түрғыда талдауға мүмкіндік береді.

Өркениеттік әдіснамалық ұстаным музейді ұлттық тарихи-мәдени мұра мен баға жетпес рухани құндылықтарды әлемдік мәдени-өркениеттік кеңістікте таныту мен ілгерілетудің стратегиялық платформасы ретінде қарастыруға негіз болады. Бұл тәсіл музей қызметін ұлттық өркениеттік кодты, тарихи сабақтастық пен мәдени бірегейлікті жаһандық ғылыми-мәдени дискурста танытудың маңызды тетігі ретінде бағалауға негіз болады. Осы тұрғыдан алғанда музей тек мәдени институт ретінде ғана емес, сонымен қатар ұлттық өркениеттің мазмұндық-символдық моделін қалыптастырып, оны халықаралық деңгейде репрезентациялайтын маңызды мәдени-ғылыми құрылым ретінде қарастырылады. Зерттеуде өркениеттіліктің басты белгілері ретінде ұлттық рух, ұлттық идея, ұлттық сана, ұлттық дәстүр және ұлттық тәрбие қағидаттары әдіснамалық бағдар ретінде алынды. Аталған қағидаттар ұлттық тарихи-мәдени мұраны зерделеу мен көрме экспозициясын қалыптастыру барысында мазмұндық және концептуалдық өзек қызметін атқарады. Ғылыми әдебиетте «ұстаным» ұғымы зерттеу логикасының іргелі категориясы ретінде қарастырылады. Тарихшы ғалым Хангелді Әбжанов пікірінше, ұстаным – «зерттеу нысаны мен пәнін дәл таңуға негіз болып қаланатын әрі қолданылатын ғылыми ереже, бастапқы қағида» (Әбжанов, 2023). Осы анықтамаға сүйене отырып, аталған зерттеуде қолданылған әдіснамалық ұстанымдар ұлттық тарихи-мәдени мұраны жаһандық дискурста ұсынудың мазмұндық бағытын, талдау өлшемдерін және тұжырымдамалық шеңберін айқындайды.

Құрылымдық-функционалдық әдіснама музейді мәдени-ағартушылық, білім беру және ғылыми-зерттеу мекемесі ретінде оның қоғамдағы функцияларын айқындауға бағытталады. Музейдің негізгі міндеттері: мәдени мұраны сақтау, зерттеу және интерпретациялау; көпшілік қауымды мәдени қызмет төңірегінде шоғырландыру; ұлттық рухани мұраны сақтау мен байытуға бағытталған қоғамдық қозғалыстарды ұйымдастыру және қолдау болып табылады. Бұл тәсіл музей қызметін жүйелі әлеуметтік механизм ретінде

талдауға ықпал етті.

Мақаланы жазу барысында осы уақытқа дейін жарық көрген ғылыми еңбектер сараланды, халықаралық әмбебап көрмелердің (World Expo) ресми құжаттары мен есептері, статистикалық мәліметтер мен қатысушы елдердің ұлттық павильондары туралы есептер; XIX–XXI ғасырлардағы ірі әлемдік көрмелер материалдары, Қазақстанның ұлттық мәдени мұрасын халықаралық деңгейде таныстыруға қатысты мемлекеттік бағдарламалар, стратегиялық құжаттар, тұжырымдамалар және музейлік жобалары негізге алынды. Бұл көрмелер ұлттық мәдениетті көрсету стратегияларының эволюциясын салыстырмалы талдауға мүмкіндік береді.

Ғылыми мақаладағы зерттеу нысаны мәдени мұраны жаһандық кеңістікте интерпретациялау теорияларына, мәдени дипломатия тұжырымдамасына және қазіргі музейтану парадигмасына сүйенеді. Ұлттық тарихи-мәдени мұраны зерттеу барысында тарихи-салыстырмалы әдіс, дискурс-талдау (discourse analysis), контент, музейтанулық және экспографиялық, жүйелік және құрылымдық талдау мен кейс-стади (case study) әдістері қолданылды. Экспозиция құрылымы, артефактіні интерпретациялау тәсілдері, интерактивті технологиялардың қолданылуы ұлттық мұраны көрнекі және семиотикалық тұрғыдан ұсынудың ерекшеліктерін анықтауға бағытталды.

Мақаланың зерттеу материалы ретінде Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінің қорынан алынған Жетісу облыстық статистикалық комитетінің «Париж көрмесі үшін экспонаттарды жеткізу туралы» архивтік материалдары (Дело Семиреченского областного статистического комитета «О доставлении экспонатов для Парижской выставки», 1899), Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік музейінің, Әбілхан Қастеев атындағы Қазақ Ұлттық мемлекеттік өнер музейі мен Қазақстан Республикасының Ұлттық музейінің қорынан құжаттар ұсынылды.

Талдау

Ұлттық тарихи-мәдени мұраны дүниежүзілік көрмелер аясында ұсыну мәселесі әртүрлі ғылыми мектептер мен бағыттар шеңберінде зерттелді. Бұл саладағы зерттеушілерді шартты түрде бірнеше топқа

бөлуге болады. Дүниежүзілік көрмелер тарихын зерттеген шетелдіктердің қатарына Пол Гринхал, Джон Э. Финдлинг, Роберт В. Райделл секілді ғалымдарды жатқызуға болады. Мәселен, Пол Гринхал еңбектерінде көрмелер индустриялық өркениет пен модерн мәдениеттің символы ретінде қарастырылып, олардың мәдени және идеологиялық мазмұны жүйелі зерттелген. Джон Э. Финдлинг халықаралық көрмелердің тарихи эволюциясын талдап, оларды жаһандық коммуникация құралы ретінде сипаттаса, Роберт В. Райделл XIX–XX ғасырдағы америкалық және еуропалық көрмелерді мәдени саясат пен идеология тұрғысынан зерттеді. Осылайша оның еңбектерінде көрмелердегі «өркениет» және «экзотика» дискурстары талданады.

Мәселен, белгілі музейтанушы ғалым Даваллон өз кітабында: «Тек көрме ғана шынайы, ол музей қорындағы түпнұсқа жәдігерлер арқылы құрылады», – дей келе, «экспозиция» термині қызметтің нәтижесіне, бір затты көрсетуге, экспонатталатын нәрсеге және сол нәрсе экспонатталатын жерге бағытталғанын айтады. Бір сөзбен айтқанда, экспонатталатын заттар (экспонаттар) мен осы көрсетілім жүзеге асатын орынды «экспонат» деп қысқартылған термин арқылы көрерменге көрсетуді білдіреді», – деп пайымдайды (Davallon, 1986). Ғылыми музейтануда «көрсету», «экспозиция» және «көрме» ұғымдарының бірнеше анықтамасы бар. Әлемдік деңгейдегі беделді сөздіктердің бірі – Уэбстердің толық сөздігінде «көрсету» сөзі «көзге немесе ақыл-ойға көрінетін ету» деп, «көрме» сөзі «өнер туындыларын көрсету» деп, ал «экспозиция» «көріністі көрсету» деп анықталады.

Ресей ғалымдары Т.Ю. Юренева, Ю. Долак, И.В. Иксанова, В.В. Селиванова, Ю. Ромедер т.б. ғылыми еңбектерінде музей ісінің теориялық-методологиялық мәселелері жан-жақты қарастырылған. Ресей ғалымдары кейінгі жылдары Л.М. Шляхтинаның ғылыми редакторлығымен жарық көрген еңбектердің музей ісіндегі маңызы зор. Аталмыш ғалымдардың еңбектерінде музейдің қоғамдық есте сақтау институты ретінде қалыптасуының өзі олардың қорында жиналған коллекцияларын қоғамға таныстырумен және экспонатталуымен байланысты болғанын сипаттап, ал көрмені экспозициялық қызметтің анағұрлым серпінді түрі ретінде көрсеткен.

XIX ғасырда көрме құру үдерісі қазіргі музейлік және экспозициялық тәжірибеден едәуір өзгеше болды. Бұл кезеңдегі көрмелер индустриялық модернизация, отарлық экспансия және ұлттық мемлекеттердің қалыптасу үдерісімен тығыз байланысты дамыды. Бұл мәселе бойынша ресейлік тарихшылар мен мәдениеттанушылар XIX ғасырдағы өнеркәсіптік және дүниежүзілік көрмелердің империялық саясаттағы рөлін, сонымен қатар этнографиялық экспозициялар мәселесін қарастырған. Соның ішінде А.С. Соколов – халықаралық көрмелердің тарихи дамуын зерттеген болса, Е.А. Матвеева – Париж көрмелерінің мәдени кеңістігін талдаған.

Ал шетел ғалымдары Дж. Даваллон, Дж.Э. Буркоу, Дж. Херреман музейлік көрмелерді ұйымдастыру және құрудың теориялық және тәжірибелік мәселелердің пайымдалуына қатысты зерттеулерінен кейін маңызды тұжырымдар жасаған. Мәселен, Мексика ұлттық университетінің профессоры Яни Херреман: «Көрме – бұл алдын-ала белгіленген жерде ұсынылған экспонаттар мен олардың қосымша элементтеріне негізделген және тұжырымдамаларды, құндылықтар мен білімдерді беруге және хабарлауға бағытталған ерекше түсіндіру әдістемелері мен оқыту тәртібі пайдаланылатын коммуникация құралы», – деген тұжырымды ұсынды (Херреман, 2004: 92-101).

Ендігі жерде осы ерекшеліктерді талдап, жан-жақты тоқтала кеткенді жөн көрдік.

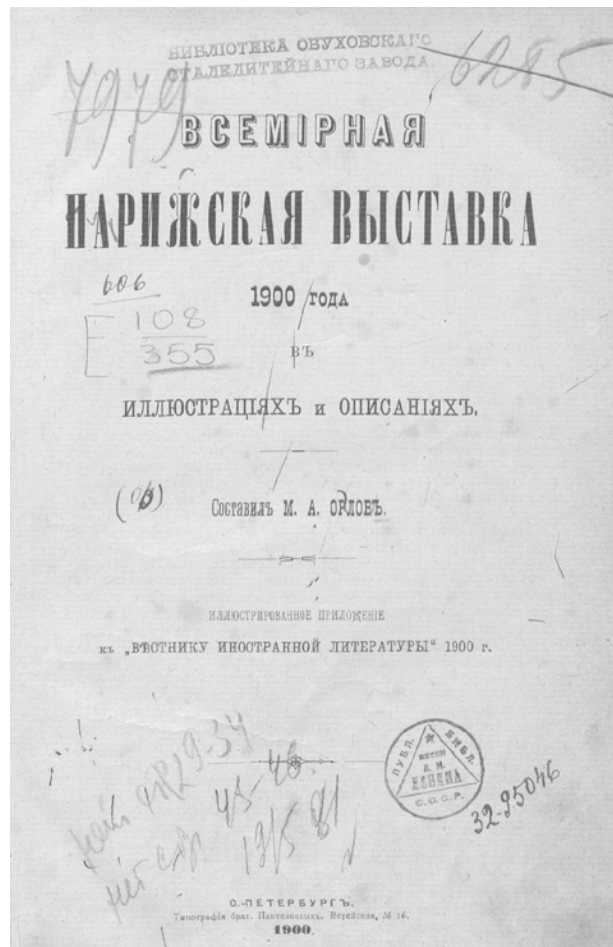
Біріншіден, империялық және отарлық дискурстың ықпалы, XIX ғасыр көрмелері ең алдымен өнеркәсіптік жетістіктерді, техникалық жаңалықтарды және экономикалық әлеуетті көрсетуге бағытталды. Мысалы, 1851 жылғы Great Exhibition (Ұлы көрме) көрмесі өнеркәсіптік революция жетістіктерін көрсету мақсатында ұйымдастырылды. Көрмелер мемлекеттердің техникалық даму деңгейін халықаралық аудитория алдында дәлелдеудің құралына айналды. *Екіншіден*, этнографиялық репрезентацияның басымдығы, көрмелерде метрополия мен отар аймақтардың арақатынасы айқын көрініс тапты. Отарлық өңірлерден әкелінген этнографиялық заттар «экзотикалық» мәдениет ретінде ұсынылды. Мұндай тәсіл империялық үстемдік идеологиясын нығайтуға қызмет етті. Ұлттық мәдениеттер көбіне дербес өркениеттік жүйе ретінде емес, орталыққа

бағынышты аймақтық ерекшелік ретінде көрсетілді. *Үшіншіден*, уақытша павильондар мен сәулеттік эксперименттер, XIX ғасырда этнография ғылымының дамуына байланысты көрмелерде халықтардың тұрмыс-тіршілігіне қатысты бұйымдар, киім үлгілері, қолөнер заттары кеңінен қойылды. Экспозициялар көбіне: хронологиялық емес, заттық (объектілік) қағида бойынша, коллекциялық принциппен ұйымдастырылды; заттың мәдени семантикасын терең түсіндіруден гөрі, оның сыртқы пішіні мен ерекшелігіне назар аударылды. *Төртіншіден*, XIX ғасыр көрмелерінің тағы бір ерекшелігі – арнайы уақытша ғимараттардың салынуы. Мысалы, 1889 жылғы Париж көрмесінде салынған Eiffel Tower (Эйфель мұнарасы) сол кезеңдегі инженерлік прогрестің символына айналды. *Бесіншіден*, музейлік каталогтеу мен жүйелеудің басталуы, көрмелер барысында экспонаттарды тіркеу, сипаттау, каталогтеу тәжірибесі қалыптасты. Бұл кейін кәсіби музейтану ғылымының дамуына негіз қалады. Дегенмен, ғылыми сипаттау көбіне материалдық белгілерге бағытталды, ал мәдени-рухани мазмұн екінші кезекте тұрды. Алтыншыдан, ұлттық имидж қалыптастыру функциясының күшеюін көрсету арқылы империялық жетістіктердің басымдығы, XIX ғасырдың соңына қарай көрмелер ұлттық мемлекеттердің өзіндік бейнесін қалыптастыру алаңына айналды. Әр мемлекет өз павильоны арқылы ұлттық символдарын, тарихын, мәдениетін көрсетуге ұмтылды. Алайда отар аймақтар үшін бұл мүмкіндік шектеулі болды, себебі олардың мұрасы метрополияның идеологиялық шеңберінде ұсынылды.

Сондықтан XIX ғасырдың екінші жартысында ұйымдастырылған халықаралық және дүниежүзілік көрмелер Ресей империясының отарлық кеңістігіндегі аймақтардың экономикалық, этнографиялық және мәдени әлеуетін таныстырудың маңызды құралына айналды. 1867, 1868, 1876, 1896 жылдары Ресей империясының бастамасымен өткен көрмелер мен 1878 және 1890 жылдары Парижде өткен дүниежүзілік көрмелерде ұсынылған тарихи-мәдени мұра осы үдерістің нақты көрінісі болды.

1867, 1878, 1889 және 1900 жылдардағы дүниежүзілік Париж көрмелері ерекше маңызға ие болып, 1867 жылдан бастап Париж қаласындағы Марс саябағының (фр. Champ de

Mars) аумағында дәстүрлі стильдегі көптеген мейрамханалар мен тұрғын үйлер пайда болды 1880 жылдардан бастап Франция мұндай көрмелерді өткізу халықаралық тәжірибеге айналып, Париж бұл бағыттағы «сәннің» заң қабылдаушысы деп танылды (Exhibitions 2011: 160).

Сур. 1. Жетісу облыстық статистикалық комитетінің «Париж көрмесі үшін экспонаттарды жеткізу туралы» архивтік материал. 1899 ж. (Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінің қорынан). Фото Г. Пазылова.

Fig.1. Archival material of the Zhetysay regional Statistical Committee “On the supply of exhibits for the Paris exhibition”. 1899 (from the fund of the Central State Archive of the Republic of Kazakhstan). Photo by G. Pazylova.

Осылайша Париждегі дүниежүзілік көрмелерде шығыстың сиқырлы әлемі басқа экзотикалық елдер сияқты көпшілікке кеңінен ұсынылды. 1889 жылғы Париж дүниежүзілік көрмесі 6 мамырдан 31 қазанға дейін аралықта өтті. Француздық құрылысшы инженер

Гюстав Эйфельге XIX ғасырдың техникалық жетістіктерінің символы сипатындағы Трокадеродағы экспозиция аумағына кіретін арка ретінде әйгілі Эйфель мұнарасын салу тапсырылып, көрме аяқталғаннан кейін оны бөлшектеу керек деп жоспарланды.

Соның ішінде Париж көрмесі үшін экспонаттарды жеткізу туралы архивтік материалдар көрсеткендей, қазақ халқы үшін 1899 және 1900 жылғы Париж дүниежүзілік көрмесіне Ресей империясының құрамында қатысу байырғы көшпелі мәдениетіміз бен қолөнерімізді, еліміздің аумағындағы шаруашылық жүйесінің бірегейлігін және экономикалық әлеуетін қалың жұртшылыққа паш етуге мүмкіндік берген. Жалпы Париж көрмесі үшін экспонаттар Қазақстанның сол кездегі Жетісу, Верный (қазіргі Алматы қаласы), Түркістан, Лепсі уездерінен, Жетісу уезінің қырғыз ауылдарынан, Қырғызстанның Пішпек, Пржевальский, Қапал уездері мен Ыстықкөл аумағынан, Өзбекстанның Ташкент қаласынан

жинақталғаны мәлім болды. Экспонаттарды ел аумағында іздестіру шаралары мен ұйымдастыру жұмыстары жүйелі жүргізілген.

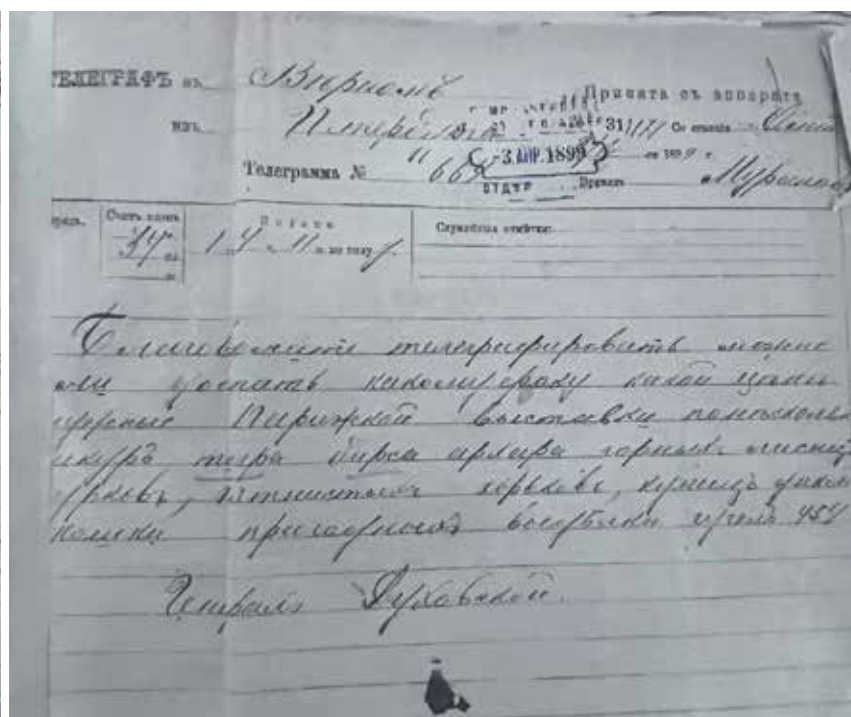
Көрмеге экспонаттарды іздестіру және жинақтау бойынша тиісті жұмыстар Түркістан генерал-губернаторының 1899 жылғы 19 маусымдағы шешімімен бекітілген 1900 жылғы Париж көрмесіне Түркістан бөлігіндегі орыс бөлімінің экспонаттарын жинақтау бойынша нұсқаулыққа сәйкес жүргізілген.

Генерал-губернатор кеңсесінің ескертуіне сүйенсек, ханшайым Елизавета Окадоровнаның шешімімен Париж көрмесіне Ресей империясының бөлімшелері, соның ішінде Түркістан, Сібір және Кавказ бөлігіндегі орыс бөлімдері үшін арнайы орын бөлу туралы шешім қабылданған. Соның ішінде Түркістан бөлігіне Париждегі Трокадеро аумағындағы кейбір жекелеген мемлекеттерге бөлінген орыннан да үлкен павильон беріледі. Осыған орай өңірдің байлығы, мәдениеті мен халқының тыныс-тіршілігінен ақпарат беретін

Сур. 2. Жетісу облыстық статистикалық комитетінің «Париж көрмесі үшін экспонаттарды жеткізу туралы» архивтік материал. 1899 ж. (Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінің қорынан). Фото Г. Пазылова

Fig. 2. Archival material of the Zhetysu regional Statistical Committee "On the supply of exhibits for the Paris exhibition". 1899 (from the fund of the Central State Archive of the Republic of Kazakhstan). Photo by G. Pazylova

Сур. 3. Жетісу облыстық статистикалық комитетінің «Париж көрмесі үшін экспонаттарды жеткізу туралы» архивтік материал. 1899 ж. (Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінің қорынан). Фото Г. Пазылова

Fig. 3. Archival material of the Zhetysu regional Statistical Committee "On the supply of exhibits for the Paris exhibition". 1899 (from the fund of the Central State Archive of the Republic of Kazakhstan). Photo by G. Pazylova

экспонаттарды жинақтауға пәрмен беріліп, көрме туралы каталогте немесе есепте әрбір экспонат және оның авторы көрсетілетіні, сондай-ақ экспонаттар қайтаруға жататыны немесе қалауы бойынша сатуға болатыны айтылып, тапсырманы орындау Генерал губернатордың ерекше тапсырмалар жөніндегі бас шенеунігі, кеңесші Шанявскийге жүктелген.

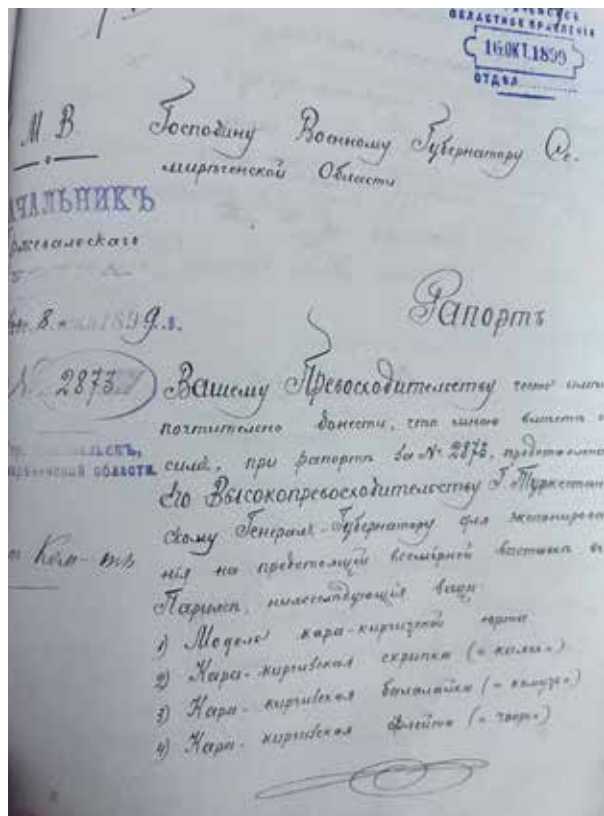
Экспонаттарды іздестіру жұмыстары ресми құжатпен (рапорт) рәсімделіп, көрмеде ұсынуға берілген әр экспонаттың атауы, оның саны мен құны көрсетілген. Соның ішінде бір ғана Пржевальск уезінің ресми жазбасына сүйенсек, Париж көрмесіне ұсыну үшін қара қырғыз киіз үйінің үлгісі, қара қырғыз скрипкасы (қияқты) мен балалайкасы (қобыз), флейтасы (чоор), Түрген аумағындағы Ақсу бұлағы мен Үлкен қызыл су бұлағының ыстық минералды суы,

Ыстық көлдің шипалы суы құйылған шөлмектер жолданатыны расталған.

Сонымен қатар, архивтік құжаттарды зерделеу барысында аңғарғанымыз көрмеге ұсынылатын экспонаттардың көпшілігі тегін және қайтарымсыз негізде берілген.

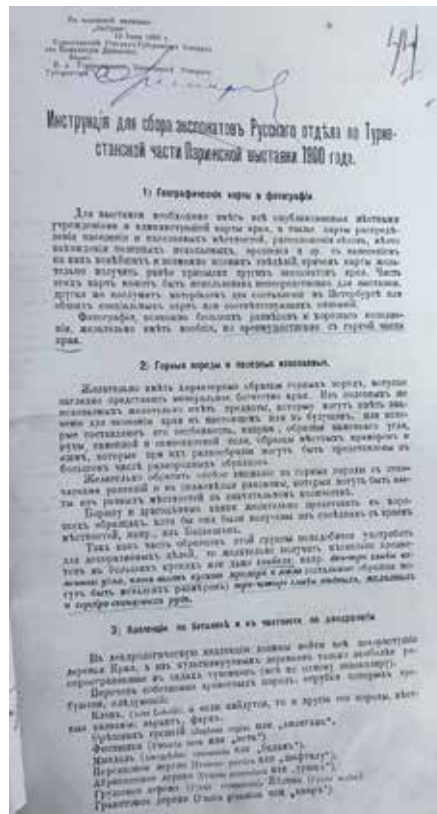
Бұдан әрі, Қазақстанның кеңестік кезеңдегі (1920-1980 жылдар) халықаралық музейлік жобалары КСРО-ның мәдени алмасу бағдарламасы аясында Еуропадағы археологиялық мұралар (сак/скиф олжалары) мен көрмелік жобаларға бағытталып жүзеге асырылды.

Кейінгі жылдары Қазақстанның халықаралық деңгейде көрме құру тәжірибесін зерделеуге арналған бірқатар ғылыми еңбектер жарық көрді. Мәселен, Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің

Сур. 4. Париж көрмесі үшін Қырғызстанның Пішпек және Ыстықкөл өңірлерінен экспонаттар берілетінін растайтын архивтік материал. 1899 ж. (Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінің қорынан). Фото Г. Пазылова

Fig. 4. Archival material confirming the transfer of exhibits from the Pishpek and Issyk-Kul regions of Kyrgyzstan for the Paris exhibition. 1899 (from the fund of the Central State Archive of the Republic of Kazakhstan). Photo By G. Pazylova

Сур. 5. Түркістан генерал-губернаторының 1899 жылғы 19 маусымдағы шешімімен бекітілген «1900 жылғы Париж көрмесіне Түркістан бөлігі бойынша орыс бөлімінің экспонаттарын жинақтау үшін нұсқаулық» (Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінің қорынан). Фото Г. Пазылова

Fig. 5. Approved by the decision of the Governor-General of Turkestan dated June 19, 1899 "Instructions for the collection of exhibits of the Russian department on the Turkestan part for the Paris exhibition of 1900" (From the fund of the Central State Archive of the Republic of Kazakhstan). Photo by G. Pazylova

«Дөңгеленген дүние: қазақ дала өркениетінің мәдени коды» атты ғылыми жобасын жүзеге асыру барысында заманауи тәсілдер мен технологияларға сүйене отырып, әлем кеңістігінде ұлттық көрмені құрудың теориялық және тәжірибелік жағынан талданған ғылыми мақалаларға ерекше тоқтала кетуге болады. Соның ішінде «Representing Kazakhstan's historical and cultural heritage in historical retrospective: A case study of an exhibition project» атты мақала 2024 жылы Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің қорынан Францияның Париж қаласындағы Гиме – Азия өнерінің ұлттық музейінде өткен «Қазақстан: Ұлы дала жауһарлары» көрмесін құру барысы мен көпшілікке насихаттау мәселесіне арналды. Авторлар көрменің ерекшелігін заманауи технологияларды пайдалана отырып, музей жәдігерлерін иммерсивті көрсету арқылы Қазақ мемлекетінің ғасырлар бойы дамуының тарихи-өркениетті бастауларына, қазақ халқының мәдени кодының сабақтастығы мен бірегейлігіне ерекше назар аударып, еуропалық және француз жұртшылығына Қазақстан мәдениетінің көп ғасырлық тарихы мен бай қазынасын көрсетуде деп пайымдайды (Ibraeva, Temirkhanova, Zhunussov, 2025: 53-75).

Қазақстанның көрмелер тарихы бойынша бертін жарық көрген «Қазақстан музейлерінің көрме ұйымдастыру қызметі» атты мақалада авторлар XIX ғасырдың I ширегінен бастап Қазақстандағы алғашқы музейлердің ашылуы, олардың бастамасымен ұйымдастырылған экспозициялық-көрме жұмыстары және осы кезден бастап ұлттық тарихи-мәдени мұраның әлемдік көрмелерде көрсетілуі жан-жақты қарастырылады. Әсіресе, кеңестік кезеңдегі біржақты идеологияның музей ісіне, оның ішінде көрме қызметіне әсері зерделенеді (Gizatov, Ibraeva, Abdukamalova, 2025: 16-31).

Жалпы қазақ халқының көрме және жәрмеңке өткізу тарихына көз жүгіртсек, көшпенділер мәдениетінде бұл көрініс керек-жаракты сатып немесе айырбастап пайда табудан бөлек, рухани құндылығымызды насихаттау арқылы әлемге паш етуді көздеген.

Ресейлік ғалымдар М.А. Орлов пен И. Шустованың зерттеу еңбектеріне сүйенсек, 1899 және 1900 жылғы Париж дүниежүзілік көрмесінде «Орыс ауылы» («Русская деревня») атауымен Ресей империясының павильоны ұсынылып, империя қарамағындағы қазақ

халқының мәдениеті мен тұрмысы ішінара қолөнер бұйымдары (кілемдер мен текеметтер), ұлттық киімдері мен ат әбзелдері, дәстүрлі шаруашылығы және т.б. секілді заттарын ұсыну арқылы өмір сүру салтын көрсетті. Зерттеу нәтижелерін тек елімізде ғана емес, шетелде және Қазақстанның тарихы мен мәдениетіне арналған музейлік көрмелерді әзірлеуде пайдалануға болады.

Түйіндей келе, XX ғасырдағы көрме құру тәжірибесі XIX ғасырдағы индустриялық-отарлық сипаттан біртіндеп алшақтап, идеологиялық, ұлттық, мәдени және технологиялық мазмұны күрделене түскен көпқырлы құбылысқа айналды. Бұл кезеңдегі көрмелер мемлекеттердің тек экономикалық жетістіктерін ғана емес, олардың саяси жүйесін, мәдени кодын, өркениеттік бағытын танытатын кеңістік болды. Қалыптасқан жүйеге байланысты ғасырдың бірінші жартысында көрмелер саяси идеологияны насихаттау құралына айналып, тоталитарлық және социалистік жүйелерде көрмелер мемлекеттік идеологияны визуалды түрде көрсету алаңы болды.

Ал XX ғасырдың екінші жартысында деколонизация үдерісі мен отар елдердің тәуелсіздік алуы көрме кеңістігіндегі мәдени репрезентация тәсілдерінің өзгеруіне ықпал етті. Бұрын этнографиялық объект ретінде ұсынылған халықтар енді өз ұлттық концепциясын дербес ұсына бастады. Ұлттық тарихи-мәдени мұра саяси тәуелсіздік пен ұлттық сана қалыптастырудың символына айналды.

Алынған нәтижелер

Халықаралық деңгейде музейлік көрмелер ұйымдастыру Қазақстан мәдениетін әлемге паш етудің маңызды құралы болып табылады. Ол туралы Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Стратегиялық даму жоспарында: мәдени игілікті дамыту; ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді барлық алуан түрлілікте және ұлылықта сақтау; мәдени кодты: тілді, руханилықты, дәстүрлерді, құндылықтарды сақтау; жоғары білім беру жүйесінде ғылыми-зерттеу қызметін дамыту; бірегей қазақстандық мәдениетті дамыту; әлемдік қоғамдастықта Қазақстанның танымал мәдени «брендін» қалыптастыру; мәдени-гуманитарлық және ғылыми-білім беру салаларындағы халықаралық ынтымақтастықты

жандандыру мәселелері еліміздің мәдени саладағы басты көрсеткіштері және мақсатты индикаторлар ретінде көрсетілген.

«Өзекті музей терминдерінің сөздігінде» көрмеге, музейдің байланыс мүмкіндігін кеңейтетін, әртүрлі мақсатты аудиторияны қанағаттандыратын, мұраны насихаттау мақсатында құрылып, уақытша жұмыс істейтін музей экспозициясы ретінде анықтама беріледі (Словарь актуальных музейных терминов, 2009).

Қоғам дамуы мен өзгеруіне қарай музей экспозицияларының көркемдік ерекшеліктері қалыптасып отырады. Қазақстан музейлерінің қалыптасу және даму барысында революцияға дейінгі кезең, революциядан кейінгі кезең, кеңес кезеңі, қазіргі кезең деп қарастыратын болсақ, музейлік экспозициялар мен көрмені құруды жобалау үрдісінің әдіс-тәсілдерінде өзгерістер болғандығын аңғару қиын емес. XIX ғасырда қалыптасқан музейлер түрлі заттарды жинастырған «әмбебап» музейлер болды. Ол кезеңге тән музейлік экспозицияны құруда жүйелік әдісі кеңінен қолданылды. Мәселен, XIX ғасырдың 30-шы жылдарында негізі қаланған Орынбор өлкетану музейінің алғашқы музейлік коллекцияларының жан-жақтан ретсіз жинақталған заттар жергілікті материалдар коллекциясын құру жоспарының ауытқуынан, жабдықталу қағидасының өзгеруіне алып келді. Жәдігерлерді сұрыптау қағидаттарының болмауынан құрылып жатқан музейдің мәні мен мағынасы жағынан кунсткамераға ұқсас болды.

Еуропа елдерінде XVI-XVII ғасырларда музейлердің іргетасы қаланып, әртүрлі коллекциялар қойылған көрмелерді «кабинет» немесе «камера» деп атаған. Өз коллекциясын қалыптастырып, кабинет ашу адамның әлеуметтік деңгейінің көтерілуіне әсерін тигізді. Мұндай орындар алғаш Италия, Франция, Англия мемлекеттерінде пайда болған. Кабинеттер – музейлердің даму тарихындағы маңызды құбылыс. Музей қызметіне тән музейлік құндылығы бар бұйымдардың ғылыми анықтамаларын, сипаттамаларын беріп, жүйелендіру сияқты белгілер де осы кезде қалыптасты. Бұл орындардың басым көпшілігі халыққа ашық қызмет көрсетіп отырды (Сотникова, 2004).

Ресейде кабинеттер XVII ғасырдың аяғында пайда болды. Бүгінгі таңда әлемге танымал Санкт-Петербург қаласындағы Кунсткамера

(Ресейдің антропология және этнология музейі) алғашқылардың бірі. I Петр патшаның бұйымдары алғашқы музейдің коллекциялық қорының негізін қалады. 1718-1719 жылдары құнды бұйымдарды музей қорына өткізгендерге патша қазынасынан сыйақы беру жөнінде шыққан жарлықтардың нәтижесінде көптеген елдердің тарихын бейнелейтін бұйымдар Кунсткамераға жиналған еді. Осы уақыттан бастап Ресей империясының түпкір-түпкірінде әр түрлі бағыттағы музейлер бой көтеріп, Қазақстан жерінде де музейлердің ашылуына әсерін тигізді (Ибраева, 2012: 154).

Қазақстандағы алғашқы экспозициялық-көрме жұмыстары Бөкей Ордасының соңғы ханы Жәңгір Бөкейұлының есімімен тығыз байланысты. 1827 жылы I Николай патшаны ұлықтау рәсіміне қатысқан ол Санкт-Петербург қаласындағы музейлер қызметімен танысып, қару-жарақ коллекциясын жинақтау жөнінде ой түйді. Елге оралған соң ойлаған мақсатын жүзеге асыру мақсатында Жасқұс елді мекенінде (қазіргі Батыс Қазақстан облысы Бөкей Ордасы ауданы Орда ауылы) орналасқан Хан Ордасының бір бөлмесін Қару-жарақ палатасына айналдырды. Жәңгір хан дүниеден өткеннен кейін Бөкей Ордасында болған зерттеуші Л. Терещенко Қару-жарақ палатасында, мылтық, шығыс пистолеттері, қылыш, шашка, жатаған, айбалта, сойыл, сауыт сынды қару-жарақтардың көптеп қойылғандығын атап өтті. Әсіресе Анна, Елизавета, II Екатерина патшайымдардың, Павел, Александр, Михаил Федорович сияқты патшалардың қазақ хан-сұлтандарына сыйлаған қылыштары орыс шенеунігінің назарын аудартқан (Терещенко, 1853: 62-63). Орыс саяхатшысы және этнографы А. Евреинов те өз еңбегінде Хан Ордасының қару-жарақ бөлмесінде орналасқан жәдігерлерді сипаттай келе: «Жәңгір сирек, әрі құнды дүниелердің білгірі болды және оларды жинақтауда қаражатын аямады», – деп жазды (Евреинов, 1851: 62).

Жәңгір хан дүниеден өткен соң Орынбор шекара комиссиясының төрағасы генерал-майор М.В. Ладыженскийдің төрағалығымен құрылған комиссия ханның барлық дүние-мүлкін 221 381 сом 50 тиынға бағалаған. Соның ішінде әр түрлі отты және суық қарулардың, аңшылық және мініс құралдарының жалпы құны 8 007 сом 95 тиынды құрайды деп көрсетілген. Дәл осы тізімде хан отбасына тиесілі 4 274 жылқы 65 441

сомға, 719 ірі қара 4 986 сомға бағаланған (ҚР ОМА, И-4 қор, 1-тізбе, 2350-іс, 92-93 пп.). Әрбір жылқының орташа есеппен 15 сом 31 тиынға, ірі қараның 6 сом 93 тиынға бағаланғандығын ескерсек, Жәңгір ханның өз ғұмырында 524 жылқыға немесе 1 156 ірі қараға пара-пар құнды жәдігерді жинағандығын байқаймыз.

Қазақстанның алғашқы астанасы болған Орынбор қаласындағы музейдің іргетасы 1831 жылы қаланды. Осы өлкеге генерал-губернатор болып тағайындалған граф Павел Петрович Сухтелен 1830 жылы 12 қарашада ғалымдарға, өлкетанушыларға үндеу жолдап, өлке тұрғындарының тұрмысы мен кәсібіне қатысты жәдігерлерді жинақтауға көмек көрсетулерін өтінді (РФ ООБМА, 6 қор, 10 тізбе, 3850-іс, 225-229 пп.). Нәтижесінде Орынбор қаласындағы әйгілі Неплюев училищесі жанынан жаңа музей жұмысын бастады. Сонымен қатар, XIX ғасырдағы музейлер қатары 1836 жылы Орал, 1883 жылы Семей, 1897 жылы Верный қаласында ашылған музейлермен толықты. Бұл музейлердің жұмысын ұйымдастыруда жекелеген ғалымдар, ағартушылар, сондай-ақ тарих пен мәдениетке бейжай қарамайтын қарапайым азаматтар елеулі еңбек сіңірді.

Музей жұмысының жандануына сол кезеңдегі ғылыми мекемелердің рөлі өте зор болды. Ғылыми-зерттеу және жинақтау жұмысымен айналысқан ірі мекемелердің бірі Орыс Жағрафиялық қоғамы музейлер сынды енді бой көтеріп жатқан мәдени-ағартушылық мекемелердің тағдырына айтарлықтай әсерін тигізді. Мәселен, Орынбор Жағрафиялық қоғамының бөлімінде кезіндегі жергілікті халықтың көрнекті өкілдері Т. Сейдалин,

С. Жантөрин, М. Қарабаев, С. Нұрмұхамедов, С. Жихангереев, С. Бабажановтар болды. Олар өлкенің жан-жақты зерттелуіне айтарлықтай үлес қосты. 1857-1867 жылдар аралығында Ресейдің Мәскеу, Қазан, Петербург қалаларында өтілген көрмелерге құнды этнографиялық заттарды жинақтай отырып, қазақ халқының рухани, материалдық мәдениетін жан-жақты көрсете білген (ҚР ОММ 4 қ., 1 т., 1815 іс, 17 п.).

Заман талабына сай қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне қатысты жәдігерлер шетелдік көрмелерге шығарыла бастады. Бұл Еуропа елдеріндегі өнеркәсіп төңкерісіне байланысты соңғы технологиялық жетістіктерді көрсетуге бағытталған көрмелердің қолға алынуымен байланысты болды. Ресей империясы да әлем

державалары секілді көрмелер ұйымдастырып, оларға отар елдерді кеңінен тарта түсті. Осылайша халық шаруашылығының жетістіктерін дәріптейтін көрмелерге қазақ халқының тарихы мен мәдениетін, күнделікті тұрмыс-тіршілігін көрсететін жәдігерлер қойыла бастады. Мысалы, 1867 жылы 23 сәуір – 19 маусым аралығында Мәскеу қаласында өткен Бүкілресейлік этнографиялық көрмеде қазақ даласынан жіберілген этнографиялық бұйымдар да көрсетілді. Ресейде алғаш рет ұйымдастырылған көрмеге түйе жүнінен жасалған шекпен, алтынмен безендірілген халат, аң терісінен тігілген бөрік, түрлі-түсті тастармен безендірілген сәукеле, зергерлік бұйымдар қойылды. Бұл ауқымды көрме туралы «Северная почта» газеті: «Бұратана халықтар этнографиясы бөлімі жалпы осы көрменің ең әдемісі, әрі көрермен үшін ең тартымдысы болып отыр. Бұл бұйымдар тек этнограф мамандарды қызықтырып қана қоймай, одан мүлдем хабары жоқ қарапайым көрерменді де таң қалдыруда», - деп жазды (ҚР ОМА, 81-қор, 1-тізбе, 826-іс, 9 п.).

Бастапқыда Қазақстандағы көрме ұйымдастыру қызметіндегі жауапкершілік жергілікті атқарушы органдарға артылды. Өйткені музейлер жаңадан құрылып, өз жұмысын тиісті жолға қойып жатқан еді. Сондықтан ірі көрмелерге қатысу жөніндегі хаттар ең алдымен жергілікті губерния басшыларына келіп түсетін. Кейін хаттар уезд, болыс басшыларына, сондай-ақ мәдениетке жанашырлық танытатын жергілікті зиялыларға, меценаттарға жолданатын. Жинақталған заттар іріктеліп, көрмелерге жіберіліп отырды. Мысалы, 1876 жылы Петербургте өткен Үшінші ориенталистер конгресінің көрмесіне қатысу үшін ұйымдастыру комитеті Батыс Сібір генерал-губернаторы Н.Г. Казнаковқа хат жолдады. Губернатор өз кезегінде жергілікті атқарушы органдарға қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысын сипаттайтын жәдігерлерді жинауды тапсырды. Экспонаттардың негізгі бөлігі Ақмола, Атбасар, Көкшетау өңірінен жиналды. Белгілі шығыстанушы, археолог П.И. Лерх жасаған тізбеге сәйкес Омбыдан Петербургке 400-дей зат жеткізілді. Олардың арасында қазақ халқының қару-жарақтары, ат әбзелдері, киім-кешектері, ыдыс-аяқтары, зергерлік бұйымдары болды. Петербургке жіберілмес бұрын бұл жәдігерлер Ақмола,

Петропавл, Омбы қалаларындағы көрмелерге қойылды.

Ресей империясының ірі қалаларында ұйымдастырылған көрмелердің, сондай-ақ патша үкіметі билеушілерінің ресми іссапарлары әсерінен Қазақстанның өзінде де көрме қызметі жандана түсті. Мәселен, 1868 жылы II Александр патшаның үлкен ұлы князь Владимирдің келуіне орай қазақ кәсіпшілігіне байланысты көрме ұйымдастырылды. Көрме барысында ақмолалық Нұрмағамбет Сағнаев пен атбасарлық Мейрам Жанайдаровтың киіз үйлері ерекше көзге түскен. Сондай-ақ, бұл көрмеге Көкшетау округінің сұлтаны, ағартушы, ғалым Шоқан Уәлихановтың әкесі Шыңғыс Уәлиханов сыйға тартқан 100-ге жуық экспонат ұсынылған. Олардың арасында киіз үй, бағалы тондар, кестеленген жібек халат, аң терісінен тігілген бөрік, ерлер белдігі және тағы басқалары болды (Маргулан, 1986: 17-18).

Патша үкіметі көрмелерді қазақ даласындағы отарлау саясатын жүргізу, тұрғындардың сеніміне кіру, көшпелі қазақ халқын отырықшы өмірге баулу мақсатында пайдалануға тырысты. 1876 жылдан бастап Қазақстанның бірқатар аймақтарында бәйге, күрес сияқты дәстүрлі ойындар аясында көрмелер ұйымдастырыла бастады. Осы жылы Ақмола, Петропавл, Омбы қалаларында өткен көрме қатысушыларына заттай және ақшалай сыйлықтар табысталды (РМТА, 398-қор, 43-тізбе, 1380-іс, 1-5 пп.). Мысалы, Императорлық Ресей географиялық қоғамы Батыс Сібір бөлімінің мүшесі И.Я. Слоцов «Путевые заметки, введенные во время поездки в Кокчетавский уезд Акмолинской области» атты еңбегінде 1878 жылы 18 шілде күні Көкшетауда аламан бәйгенің ұйымдастырылғандығын және одан бұрын халық назарына көрменің ұсынылғандығын айта келе: «Үкіметтің қазақтарды жер өңдеу ісіне баулуға тырысуын ескерсек, бұл көрменің басты мақсаты ауыл шаруашылығы мен қолөнер өнеркәсібін ынталандыру болды», – деп жазды (Слоцов, 1878: 70). Көкшетауда өткен бұл көрмеге қойылған заттардың арасында астық өнімдері, ағаш бұйымдар, қару-жарақ, ат әбзелдері, киім-кешек және тағы басқалары болды. Осы көрмеде И.Я. Слоцовты қазақ киіз басушыларының ептілігі мен жылдамдығы таң қалдырды. Өйткені қолөнершілер жарты сағаттың ішінде ұзындығы 2 аршын болатын киізді басып шығарған болатын (Слоцов, 1878:

71).

XIX ғасырдың II жартысында қазақ тарихы мен мәдениетін көрме арқылы насихаттауға ұлт зиялылары да лайықты үлесін қосты. Сұлтан Шыңғыс Уәлиханов 1867 жылы Мәскеуде өткен этнографиялық көрмеге арнап Солтүстік Қазақстан өңірі қазақтарының тұрмысына қатысты коллекцияларын жіберген болатын (Прищепова, 2000: 22-23). Өз кезегінде Императорлық Ресей географиялық қоғамы Орынбор бөлімінің мүшесі, зерттеуші, сұлтан Сейітхан Жантөрин 1876 жылы Петербургте өткен Үшінші ориенталистер конгресі көрмесіне жіберілетін заттардың тізімін жасаған (ҚР ОМА, 25-қор, 1-тізбе, 2008-іс, 2 п.). Белгілі этнограф Мұса Шорманов 1881 жылы Мәскеуде өткен Бүкілресейлік өнеркәсіптік-көркемдік көрмеге қазақтың қолданбалы өнерінің әсемдігі мен сән-салтанатын көрсететін 32 зат жіберді. Көрмеге жіберілген құнды дүниелер 150 сомға немесе 30 жылқыға бағаланған 1887 жылы Екатеринбург қаласында өткен Сібір-Орал ғылыми-өнеркәсіптік көрмесіне қатысу үшін Торғай облысы Николаев уезі Сарой болысының құрметті азаматы, мәдениет жанашыры Иманбай Құдайбергенов әйелімен жолға шығып, құнды жәдігерлерді көрмеге жеткізген. Николаев уезінің басшысы Торғай облысының әскери губернаторы А. Проценкоға жазған хатында И. Құдайбергеновтің өз еркімен көрмеге қатысу үшін алыс жолға аттанғандығын және әйелі екеуінің орыс тілін жетік меңгергендігін атап өткен (ҚР ОМА, 25-қор, 1-тізбе, 2432-іс, 2-8 пп.).

Уақыт өте келе Қазақстанда ашылған музейлер де көрмелерге белсенді түрде қатыса бастады. Мысалы, Семей музейі 1896 жылы 28 мамыр – 1 қазан аралығында Нижний Новгород қаласында өткен XVI Бүкілресейлік өнеркәсіп және көркемдік көрмесіне қатысты. Император II Николай қаржыландырған бұл көрме революциялық кезеңге дейінгі ең ірі көрме болып саналады. Оны ұйымдастыруға 10 170 000 сом қаражат бөлінді. Салыстырмалы түрде қарайтын болсақ 1889 жылы Францияның Париж қаласында өткен Дүниежүзілік көрмеге 41,5 млн. франк (15, 5 млн. сом), 1893 жылғы АҚШ-тың Чикаго қаласында өткен Бүкіләлемдік көрмеге 5 млн. доллар (9, 7 млн. сом) қаражат жұмсалған болатын.

XVI Бүкілресейлік өнеркәсіп және көркемдік көрмесі Ресейдегі алғашқы электр

трамвайының іске қосылуымен, Фрезе және Яковлев сериялық автомобилінің халық назарына ұсынылуымен және тағы да басқа жаңалықтармен тарихта қалды. Жиырма бөлімнен тұратын ірі көрмеге құнды экспонаттарын ұсынған Семей музейі жүдделі орындарға ие болды. Атап айтқанда, «Сібір: Ресейдің Қытай және Жапония елдерімен саудасы» атты XIII бөлім бойынша II дәрежелі диплом, «Орта Азия: Ресейдің Персиямен саудасы» атты XIV бөлім бойынша IV дәрежелі диплом иеленді (Адрианов, 1929: 7). Бір миллионға жуық көрермен тамашалаған бұл көрме небәрі 13 жылдық тарихы бар өлкелік музей үшін елеулі жетістік болды.

Музейлер тек Ресей империясының ірі қалаларында өткен көрмелермен шектеліп қана қоймай, алыс шетелдегі көрмелерге де қатысты. 1878 жылы Дүниежүзілік Париж көрмесіне Жетісу музейінен полковник В.Л. Бергер, сотник Н.С. Созонтов және белгілі ресей ғалымы П.В. Гурдэ сыйға тартқан пайдалы қазбалардың коллекциясы жіберілген. Сонымен қатар бұл музейден белгілі фотограф К.Н. де-Лазаридің Жетісу өңіріне қатысты үздік суреттері Ташкент қаласындағы фотокөрмеге жіберілді (Недзвецкий, 1905: 24). Осы орайда Жетісу музейінің қорында 1906 жылдың қаңтарында 250 дана фотосурет болғандығын айта кеткен жөн (Недзвецкий, 1905: 29).

Қазақ өлкесін зерттеу мақсатында келген зерттеушілер еңбектерінің нәтижесінде бүгінгі күні Ресей музейлерінде қазақ халқының этнографиялық бұйымдары (киім-кешек, бас киім түрлері, белдіктер, әшекейлік бұйымдар т.б.) жинақталған. 1899 жылдың қаңтарында Лайықжан Дербісәліұлы Беркімбаев және Хасан Еш-Мұхаммедұлы Имамбаевтар сәукелемен қоса Ақтөбе уезінің Торғай болысынан, Қостанай уезінің Сарай болысы мен № 4 ауылынан барлығы 88 бұйымды Ресей Антропология және этнография музейіне сыйға тартқан (Прищепова, 2000: 272).

Кез келген ұлттың өткенін және жеке тұлғаны көрме арқылы көрсету мәселесі XX ғасырдың басында көрме өнерінің шарықтап тұрған кезінде жүзеге асты. Көрме залының кеңістігінде ғылым, өнер және музей ісі тоғысып, біртұтас тарихи қойылым көрініс тапты. Көрме экспозициялық көркемдік бейне, визуализация кеңістігі сияқты ұғымдардың қалыптасуына алып келді және адамды қоғам

дамуының қозғаушы күші ретінде көрсетті. Біртіндеп көрме, өзіндік жеке көркемдік құбылыс ретінде музей экспозициясы сияқты рөл атқара бастайды. Музей экспозициясына қарағанда, көрме кеңістігіне ресми талаптар мен саяси мәселелер әсер еткен жоқ. XX ғасырдағы қоғамдық өзгерістер көрмеге өзінің шарттарын белгіледі және жаңа талаптар қойды. Ендігі жерде өткенді қайта жаңғырту үшін есте сақтау мәселесі маңызды орын алды.

XX-XXI ғасырлардағы көрме жобаларын талдау кезінде белгілі ағылшын ғалымы Э. Тоффлердің «әлеуметтік жады» ұғымына біріктірілген «жеке» және «жалпы» жад теориясына сүйенуге болады. Бұл еңбекте автор өтіп бара жатқан өркениет пен туып келе жатқан жаңа өркениеттің ерекшелігін сипаттайды. Оның пікірінше ескі ойлау тәсілдері, ескі формулалар, догмалар мен идеологиялар, бұрын қажет әрі пайдалы болса, енді жаңа қоғамның талаптарына сәйкес келмейді. Жылдам қарқынмен дамып жатқан әлемде жаңа құндылықтар мен технологиялардың, жаңа геосаяси қатынас пен өмір сүру стилі және байланыс тәсілдері мүлдем жаңа идеялар мен түсініктерді талап етеді (Тоффлер, 2004).

Қазақстанның әлемдік деңгейде көрме ұйымдастырып өткізуінің маңыздылығы цифрлық коммуникациялар дәуіріндегі шынайы мәдениет жаһандық коммуникациялардың табысты қатысушысы ретінде елдің бәсекеге қабілеттілігі мен танылуының маңызды ресурсы болып табылатындығына негізделген. Мәселен, жүз жылға жуық тарихы бар Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік музейі (1931 жылы Алматы қаласында ашылды) мен Әбілхан Қастеев атындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік өнер музейі (1935 жылы негізі қаланған) сияқты мемлекеттік музейлер социалистік одақ елдерімен мәдени байланысты нығайта отырып, коллекциялар мен көшпелі көрмелер өткізуге белсене атсалысты. Бұдан бөлек қазақстандық музейлер ғылыми институттармен бірлесе жүргізген қазба жұмыстарының (мысалы, сақ мәдениеті орындарында) негізінде табылған олжаларын халықаралық көрмеде ұсынып, Еуропа және Ресей коллекцияларындағы жәдігерлерді зерттеу және қайтару есебінен қорын кеңейтті.

«Мәдени мұра», «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасы аясында Қытай, Түркия, Моңғолия, Ресей, Жапония, Мысыр,

Өзбекстан, Армения, АҚШ, Батыс Еуропа елдерінде ғылыми-зерттеу экспедициялары жүргізіліп, қазақ халқының өнері мен мәдениетіне байланысты 5 мыңнан астам құнды

тарихи, этнографиялық, архивтік құжаттарға, қолжазбалар мен баспа шығарылымдарға қол жеткізілді. Бағдарлама міндеттерін іске асыруға республикалық музейлер мен ғылыми-зерттеу

Сур. 6. 2018 жылғы 12 шілдеде «Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі» жобасының ресми ашылу рәсімі Қытайдың Шэньси провинциясының тарихи музейінде өтті (Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің қорынан).

Фото Г. Пазылова

Fig. 6. The official opening ceremony of the project “The procession of the Golden Man through the world museums” was held in the Historical Museum of Shaanxi province, China on July 12, 2018 (from the fund of the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan). Photo by G. Pazylova

Сур. 7. 2018 жылғы 4 сәуірде «Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі» жобасы Халықтық және сәндік-қолданбалы өнердің бүкілресейлік музейінде ресми ашылды (Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің қорынан).

Фото Г. Пазылова

Fig. 7. The project “The procession of the Golden Man through the world museums” was officially opened at the All-Russian Museum of folk and decorative and Applied Arts on April 4, 2018 (from the fund of the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan). Photo By G. Pazylova

Сур. 8. «Фокус – Казахстан» халықаралық көрмелік жобасына дайындық барысы (Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің қорынан). Фото Г. Пазылова

Fig. 8. Preparation for the International Exhibition project "Focus – Kazakhstan" (from the fund of the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan). Photo by G. Pazylova

институттары белсенді араласты. Соның ішінде Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі, Әбілхан Қастеев атындағы Қазақ Ұлттық өнер музейі, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік орталық музейі Ресей, Түркия, АҚШ және т.б. елдерде халықаралық көшпелі көрмелерін ұйымдастырды. Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің қорынан ұсынылған «Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі» жобасы 2018 жылы Әзірбайжан, Польша, Қытай, Оңтүстік Корея, Ресейде, 2019 жылы Жапония, Малайзия, Грузия, Ұлыбритания, Испания және Түркия, 2020 жылы АҚШ, Италия, Австрия, Франция, Германияда таныстырылды.

Бұдан бөлек Мәдениет және ақпарат министрлігінің қолдауымен 2018 жылы Берлин (Германия), Лондон (Ұлыбритания), Сувоне (Оңтүстік Корея) және Джерси-Сити (АҚШ) қалаларының арт-сахналарында ауқымды «Фокус – Қазақстан» халықаралық көрмелік жобасы іске асырылып, онда қазақстандық 94 суретшінің 400 шығармашылық туындысы мен архивтік құжаттары ұсынылды. Сондай-ақ жобаны іске асыруға 14 қазақстандық және шетелдік кураторлар мен өнертанушы мамандар қатысты.

Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасын шетелде таныстыруға бағытталған ауқымды шаралардың бірі – Әбілхан Қастеев атындағы Қазақ Ұлттық өнер музейінің қорынан АҚШ-тың Нью-Йорк қаласындағы Ұлттық өнер клубының гранд галереясында 2018 жылғы 18 маусым – 15 шілде аралығында өткен «Азия мен Еуропа қиылысында. Әбілхан Қастеев атындағы Қазақ Ұлттық өнер музейінің коллекциясынан XX ғасырдың жауһарлары» атты музейлік жобасын атауға болады.

Сонымен қатар, ТҮРКІСОЙ Халықаралық түрік мәдениеті қорының қолдауымен Қазақстан Республикасының Мемлекеттік орталық музейінің қорынан Стамбул қаласындағы Түрік және ислам мәдениеті музейінде ұйымдастырылған «Ұлы даланың тарихи-мәдени келбеті» атты жоба Ұлттық мәдениетіміз бен тарихымызды насихаттауға үлкен серпін берді.

Қазіргі таңда посткеңестік мемлекеттер жаһандық кеңістікте өзінің лайықты орнын алу үшін тарихи-мәдени құндылықтарын жинақтау, зерттеу, насихаттау мақсатында нәтижелі табыстарға қол жеткізуде. Мәселен, көршілес Өзбек мемлекеті 2022 жылы әлемге

әйгілі Лувр музейінің алаңында «Өзбекстан оазистерінің кереметі. Керуен жолдарының қиылысында» атты халықаралық көрме өткізді. Көрменің хронологиялық шеңбері біздің дәуірге дейінгі V-VI ғасырлардан бастап Тимуридтер кезеңіне дейінгі уақытты қамтиды. Көрмеде Ұлы Жібек жолының тарихы, Әмір Темір билік құрған кезеңдегі құндылықтар, жалпы 169 музей экспонаты Өзбекстан Республикасының 16 музейінен 138 зат, қалған 31-і Лувр музейі, Францияның Ұлттық кітапханасы, Британ музейі мен Британ кітапханасы, Лондондағы Виктория және Альберт музейі, Париж медальдар кабинеті, Гиме музейі сияқты әлемнің жетекші мәдени мекемелерінен алынған экспонаттар қойылған. Бұл экспонаттар кезінде түрлі себептермен сыртқа кеткен өзбек ұлтына тиесілі заттар. Лувр музейі бұл көрменің арнайы каталогын жарыққа шығарды (Splendeurs des Oasis d , Ouzbekistan, 2022).

2024 жылы Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі Францияның Париж қаласындағы шығыс халықтарының Гиме музейінде Қазақстанның «Қазақ дала өркениетінің мәдени коды» атты көрмесін өткізді. Бұл көрменің ерекшелігі заманауи технологияларды пайдалана отырып, бір, екі құнды жәдігермен Ұлы Даланың мыңжылдықтарға созылған тарихын еуропалық және француз жұртшылығына иммерсив түрінде көрсету болатын. Ұлттық музей қорынан Тобыл ойшылы, Алтын адамның бас киімі, балбал тастар, Қазыбек бидің шапаны сияқты өте құнды заттар қойылды (Ибраева, Болсынбек, Абдукамалова, Жунусов, 2025: 187).

Музей мәдениетаралық коммуникацияның жетекші ұштастырушысы ретінде жад институтының рөлін атқарады. «Қазақ дала өркениетінің мәдени коды» ұлттық көрмесі арқылы Батыс Еуропа жұртылығына Дала өркениетінің бай тарихы мен тарихи-мәдени құндылығын насихаттап қана қоймай, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми, идеологиялық, аспектілердің алуан түрлі тұстарын қазіргі технологиялар мен мультимедиялық құрылғылар арқылы жеткізуге мол мүмкіндігі бар. Көрмені иммерсивті түрде көрсетуге де жағдайлар жасалған. Иммерсивті тәжірибе көптеген технологиялық жетістіктерді үздіксіз біріктіре отырып, шығармашылық мазмұнды дамытуға жоғары талаптар қояды. Ол арқылы Қазақстан өңірлік бірегейліктің өзіндік

дискурсын құра отырып, Далалық өркениеттің аумақтық ерекшеліктерін, оның табиғи, материалдық және рухани ресурстарын ғана емес, сондай-ақ өзінің тарихи даму тәжірибесін көрсетеді. Мұндай маңызды жобалардың нәтижесі музейлердің әлемдік кеңістіктегі мемлекеттер мен қауымдастықтың қарым-қатынасына әсерін дамыту ресурсы ретінде түсіну болып табылады.

Көрме үшін зерттелетін және ұсынылатын материалдардағы семантикалық репрезентациялар мәдени генезис үдерістерін, мемлекеттіліктің әртүрлі нысандарын жобалау мен дамытуды ескере отырып, негізгі маркерлер – байланыстар, наным-сенімдер, дәстүрлер мысалында қарастырылатын болады. Қазірдің өзінде қолдағы бар және жаңа жәдігерлер, соның ішінде соңғы жылдары Қазақстан аумағында табылған жәдігерлер осы аумақта өмір сүрген тайпалар мен халықтардың тіршілік әрекетінің, наным-сенімдерінің, байланыстарының, дәстүрлерінің кең ауқымын көрсетеді.

Осы негізде көрме экспозицияларында археологиялық қазбалардың түпнұсқа

экспонаттары, этнографиялық материалдар, архив құжаттары, еліміздің әр өңірінен алынған әр кезеңдегі фото және бейнематериалдар, әдеби шығармалар, мерзімді басылымдар, көлемді экспонаттар дала өркениетінің мәдени кодын қалыптастырған түрлі дәуірлердің панорамасы қайта жасалады. Бұл тәсіл көрмеге келген шетелдік қонақтарды сан алуан ақпаратпен қамтамасыз етуге, олардың дала өркениетін бейнеленген оқиғалар мен құбылыстар туралы мол мағлұмат алуларына мүмкіндік береді.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері халықаралық және әлемдік көрмелердің ұлттық тарихи-мәдени мұраны жаһандық дискурста ұсынудың маңызды институционалдық алаңы екендігін айқындайды. XIX ғасырдағы империялық сипаттағы көрмелерден бастап қазіргі кезеңдегі тақырыптық, технологиялық және мәдени дипломатиялық мазмұны күшейген көрмелерге дейінгі эволюция ұлттық мұраны репрезентациялау тәсілдерінің айтарлықтай трансформацияға ұшырағанын көрсетеді.

Сур. 9. Гиме – Азия өнерінің ұлттық музейіндегі өткен «Қазақстан: Ұлы дала жауһарлары» атты иммерсивті көрмеден көрініс. Париж (Франция), 6 қараша 2024 жыл.

Fig. 9. View from the immersive exhibition “Kazakhstan: masterpieces of the Great Steppe” in the National Museum of Asian art Guimet. Paris (France), November 6, 2024.

XIX ғасырдағы көрмелерде ұлттық тарихи-мәдени мұра көбіне этнографиялық және экзотикалық сипатта ұсынылып, империялық дискурс шеңберінде интерпретацияланды. Бұл кезеңде ұлттық құндылықтар дербес өркениеттік феномен ретінде емес, аймақтық ерекшелік деңгейінде қарастырылды. Ал XX ғасырда көрмелер идеологиялық, мәдени және саяси мазмұнмен толықтырылып, ұлттық павильон концепциясы қалыптасты. Көрме кеңістігі мемлекеттердің ұлттық бірегейлігін, тарихи жадын және мәдени әлеуетін танытатын символдық ортаға айналды.

Қазіргі кезеңде халықаралық көрмелер мәдени дипломатияның, «жұмсақ күш» саясатының және ұлттық бренд қалыптастырудың пәрменді құралы ретінде қызмет етеді. Ұлттық тарихи-мәдени мұра тек өткеннің жәдігері ретінде емес, елдің өркениеттік дамуын, тарихи сабақтастығын және мәдени тұтастығын айқындайтын стратегиялық ресурс ретінде қарастырылады. Экспозициялық шешімдерде цифрлық технологиялардың, мультимедиялық форматтардың және интерактивті тәсілдердің кеңінен қолданылуы мұраны таныстырудың мазмұнын жаңғыртып, оның жаһандық аудиторияға қолжетімділігін арттыруда.

Қазақстан тәжірибесі де осы эволюциялық үдерістің құрамдас бөлігі ретінде бағаланады.

XIX ғасырдағы империялық көрмелерге қатысу кезеңінде ұлттық мұра сыртқы саяси-идеологиялық контекст аясында ұсынылса, тәуелсіздік кезеңінде халықаралық көрмелер ұлттық мүдде, ұлттық идея және мәдени дербестік тұрғысынан ұйымдастырылуда. Бұл ұлттық тарихи-мәдени мұраны әлемдік мәдени кеңістікке өзіндік тұжырымдамалық негізде ұсынуға мүмкіндік берді. Сонымен бірге зерттеу барысында бірқатар тарихи жәдігерлердің шетелдік музей қорларында сақталуы ұлттық мұраны сақтау, зерделеу және репатриациялау мәселесінің өзектілігін айқындайды. Бұл мәселе тарихи әділеттілік пен мәдени егемендік тұрғысынан ғылыми және практикалық тұрғыда терең зерттеуді қажет етеді.

Қорыта келгенде, халықаралық және әлемдік көрмелер ұлттық тарихи-мәдени мұраны жаһандық дискурста танытудың тиімді механизмі болып табылады. Олар ұлттық рухани құндылықтарды әлемдік аудиторияға ұсынумен қатар, ұлттық бірегейлікті нығайтуға, тарихи жадыны жаңғыртуға және мәдени дипломатияны жүзеге асыруға ықпал етеді. Болашақта ұлттық мұраны ұсынудың жаңа технологиялық және концептуалдық модельдерін қалыптастыру, сондай-ақ тарихи жәдігерлердің тағдырын зерделеу зерттеудің өзекті бағыттары ретінде қала береді.

Дереккөз

ҚР ОМА – Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві
РФ ООБМА – Ресей Федерациясының Омбы облыстық мемлекеттік архиві
ҚР ОММ – ҚР Орталық мемлекеттік мұражайы
РМ ТА – Ресей мемлекеттік тарихи архиві

Әдебиет

1. Davallon J., 1986. *Claquemurer pour ainsi dire tout l'univers: La mise en exposition*. Paris: Centre Georges Pompidou.
2. Gizatov S.M., Ibraeva A.G., Abdukamalova E.S., 2025. Exhibition activities of museums in Kazakhstan // *Bulletin of the Khalel Dosmukhamedov Atyrau University*. 77 (2). P. 16–31. DOI: <https://doi.org/10.47649/vau.25.v77.i2.02>.
3. Ibraeva A., Temirkhanova A., Zhunussov K., 2025. Representing Kazakhstan's historical and cultural heritage in historical retrospective: A case study of an exhibition project // *Turkic Studies Journal*. 3. P. 53–75. DOI: <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2025-3-53-75>.
4. Paris a toujours besoin d'une attraction spéciale, 2011 // *Exhibitions: l'invention du sauvage*. Arles/Paris: Actes Sud / Musée du quai Branly. P. 160.
5. *Splendeurs des Oasis d'Ouzbékistan*, 2022. Sur les routes caravanières d'Asie centrale. Paris: Musée du Louvre. 351 p.

6. Әбжанов Х.М., 2023. Тарту. Шығармалар жинағы. 4-кітап. Алматы: «Алгоритм» баспасы. 480 б.
7. Адрианов А.А., 1929. Краткий исторический очерк Семипалатинского музея // Труды Семипалатинского окружного музея. Вып. 2. Семипалатинск. С. 3–14.
8. Евреинов А., 1851. Внутренняя, или Букеевская, киргиз-казачья орда // Современник. Т. XXIX, отд. II. С. 49–96.
9. Ибраева А.Ф., 2012. Қазақстан музейлері: тарих және тағылым. Астана. 536 б.
10. Ибраева А.Ф., Болсынбек Т., Абдукамалова Э.С., Жунусов Қ.Қ., 2025. Ұлы Дала жауһарлары. 187 б.
11. Маргулан А.Х., 1986. Казахское народное искусство. Алма-Ата: Өнер. 150 с.
12. Недзвецкий В.Е., 1906. Отчет о работе и занятиях по Семиреченскому областному статистическому комитету за 1905 г. Верный: Типография Семиреченского областного правления. 43 с.
13. Прищепова В.А., 2000. Коллекции заговорили: История формирования коллекций МАЭ по Средней Азии и Казахстану (1870–1940). Рос. акад. наук. Музей антропологии и этнографии имени Петра Великого (Кунсткамера). Санкт-Петербург: Петербургкомстат. 269 с.
14. Прищепова В.А., 2000. Коллекции заговорили: История формирования коллекции МАЭ по Средней Азии и Казахстану (1870–1940 гг.). Санкт-Петербург. 272 с.
15. Словарь актуальных музейных терминов. 2009 // Музей. № 5. С. 20–22.
16. Слоцов И.Я., 1897. Путевые заметки, веденные во время поездки в Кокчетавский уезд Акмолинской области в 1878 году. Омск: Б.и. 198 с.
17. Соколов А.С., 2004–2017. Всемирные выставки // Большая российская энциклопедия: в 35 т. М.: Большая Российская энциклопедия.
18. Сотникова С.И., 2004. Музеология: пособие для вузов. М.: Дрофа. 192 с.
19. Терещенко Л., 1853. Следы Дешт-и-Кипчака и Внутренняя киргиз-кайсацкая орда // Москвитянин. № 22. С. 51–85.
20. Тоффлер Э., 2004. Третья волна. Москва: АСТ. 781 с.
21. Херрман Я., 2004. Показы, экспозиции и выставки // Управление музеем: практическое руководство. Париж: ИКОМ. С. 230.

Sources

- QR OMA – Qazaqstan Respublikasynyn Ortalyq memlekettik arhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]
 RF OOBMA – Resei Federatsiyasynyn Omsby oblystyq memlekettik arhivi [Omsk Regional State Archive of the Russian Federation]
 QR OMM – QR Ortalyq memlekettik murazhaiy [Central State Museum of the Republic of Kazakhstan]
 RM TA – Resei memlekettik tarikhi arhivi [Russian State Historical Archive] [in Kazakh]

References

1. Davallon J., 1986. Claquemurer pour ainsi dire tout l’univers: La mise en exposition. Paris: Centre Georges Pompidou. [in French]
2. Gizzatov S.M., Ibraeva A.G., Abdukamalova E.S., 2025. Exhibition activities of museums in Kazakhstan // Bulletin of the Khalel Dosmukhamedov Atyrau University. 77 (2). P. 16–31. DOI: <https://doi.org/10.47649/vau.25.v77.i2.02>.
3. Ibraeva A., Temirkhanova A., Zhunussov K., 2025. Representing Kazakhstan’s historical and cultural heritage in historical retrospective: A case study of an exhibition project // Turkic Studies Journal. 3. P. 53–75. DOI: <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2025-3-53-75>.
4. Paris a toujours besoin d’une attraction spéciale, 2011. Exhibitions: l’invention du sauvage. Arles/Paris: Actes Sud / Musée du quai Branly. P. 160. [in French]
5. Splendeurs des Oasis d’Ouzbékistan, 2022. Sur les routes caravanières d’Asie centrale. Paris: Musée du Louvre. 351 p. [in French]
6. Abzhanov Kh.M., 2023. Tartu. Shygarmalar zhinagy. 4-kitap [Tartu. Collected works. Book 4]. Almaty:

«Algoritm» baspasy. 480 b. [in Kazakh].

7. Adrianov A.A., 1929. Kratkij istoricheskij ocherk Semipalatinskogo muzeya [A brief historical essay of the Semipalatinsk Museum]. Trudy Semipalatinskogo okruzhnogo muzeya. Vyp. 2. Semipalatinsk. P. 3–14. [in Russian]

8. Evreinov A., 1851. Vnutrennyaya, ili Bukeevskaya, kirgiz-kazachya orda [The Inner, or Bukeev Kirghiz-Kazakh Horde] // Sovremennik. T. XXIX, otd. II. P. 49–96. [in Russian].

9. Ibraeva A.G., 2012. Qazaqstan muzeileri: tarih zhane tagylym [Museums of Kazakhstan: history and legacy]. Astana. 536 p. [in Kazakh]

10. Ibraeva A.G., Bolsynbek T., Abdukamalova E.S., Zhunusov Q.Q., 2025. Uly Dala zhauharlary [Jewels of the Great Steppe]. 187 p. [in Kazakh].

11. Margulan A.Kh., 1986. Kazakhskoe narodnoe iskusstvo [Kazakh folk art]. Alma-Ata: Oner. 150 p. [in Russian]

12. Nedzvetskij V.E., 1906. Otchet o rabote i zanyatiyakh po Semirechenskomu oblastnomu statisticheskomu komitetu za 1905 g. [Report on the work and activities of the Semirechensk Regional Statistical Committee for 1905]. Vernyi: Tipografiya Semirechenskogo oblastnogo pravleniya. 43 p. [in Russian]

13. Prishchepova V.A., 2000. Kollekcii zagovorili: Istoriya formirovaniya kollekcii MAE po Srednei Azii i Kazakhstanu (1870–1940) [The collections spoke: history of the formation of the MAE collections on Central Asia and Kazakhstan (1870–1940)]. Ros. akad. nauk. Muzei antropologii i etnografii imeni Petra Velikogo (Kunstkamera). Saint Petersburg: Peterburgkomstat. 269 p. [in Russian]

14. Prishchepova V.A., 2000. Kollekcii zagovorili: Istoriya formirovaniya kollekcii MAE po Srednej Azii i Kazakhstanu (1870–1940 gg.) [The collections spoke: history of the formation of the MAE collection on Central Asia and Kazakhstan (1870–1940)]. Saint Petersburg. 272 p. [in Russian]

15. Slovar aktualnykh muzeinykh terminov [Dictionary of current museum terms]. 2009. Muzei. No. 5. P. 20–22. [in Russian]

16. Slovtsov I.Ya., 1897. Putevye zametki, vedennye vo vremya poezdki v Kokchetavskij uezd Akmolinskoj oblasti v 1878 godu [Travel notes written during a trip to the Kokchetav district of Akmolinsk region in 1878]. Omsk: B.i. 198 p. [in Russian]

17. Sokolov A.S., 2004–2017. Vsemirnye vystavki [World exhibitions]. Bolshaya rossiiskaya entsiklopediya: v 35 t. Moscow: Bolshaya Rossiiskaya enciklopediya. [in Russian]

18. Sotnikova S.I., 2004. Muzeologiya: posobie dlya vuzov [Museology: manual for higher education institutions]. Moscow: Drofa. 192 p. [in Russian]

19. Tereshchenko L., 1853. Sledy Desht-i-Kipchaka i Vnutrennyaya kirgiz-kaisackaya orda [Traces of Desht-i-Kipchak and the Inner Kirghiz-Kaisak Horde] // Moskvityanin. No. 22. P. 51–85. [in Russian]

20. Toffler E., 2004. Tretya volna [The Third Wave]. Moscow: AST. 781 p. [in Russian]

21. Kherreman Ya., 2004. Pokazy, ekspozitsii i vystavki [Displays, expositions and exhibitions] // Upravlenie muzeem: prakticheskoe rukovodstvo. Paris: IKOM. P. 230. [in Russian]

***Ибраева А.Г.¹, Пазылова Г.А.²**

¹Национальный музей Республики Казахстан, Астана, Казахстан

²Департамент образования и науки Министерства культуры и информации
Республики Казахстан, Астана, Казахстан

*e-mail: akmaral1971@mail.ru

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ГЛОБАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ: ОПЫТ МЕЖДУНАРОДНЫХ И ВСЕМИРНЫХ ВЫСТАВОК

Аннотация. В статье феномен мировых выставок рассматривается как важный механизм глобальной культурной коммуникации и диалога цивилизаций. Авторы анализируют историческую эволюцию всемирных и международных выставок, их роль в презентации национального историко-культурного наследия с точки зрения

цивилизационного подхода (civilizational approach). В работе исследуются особенности, различия и сходства опыта участия и организации выставок Казахстаном на международном уровне в период с XIX века по настоящее время.

Цель исследования – изучить процесс формирования и дальнейшую судьбу коллекций историко-культурного наследия казахского народа на всемирных выставках в различные периоды на основе теоретических материалов, архивных и музейных документов, введенных в научный оборот. Был проведен анализ архивных документов об экспонатах, доставленных из Семиреченского и Туркестанского уездов, Иссык-Кульского региона под эгидой Российской империи для Парижских выставок 1867, 1868, 1876, 1896 годов, включая выставки 1899 и 1900 годов. Изучены источники по сбору, каталогизации, инвентаризации экспонатов, расчету финансовых затрат, а также материалы переписки. Кроме того, сделан анализ информации о международных выездных музейно-выставочных проектах Национального музея РК, Центрального государственного музея РК и Государственного музея искусств РК имени Абылхана Кастеева.

В статье рассматриваются этапы организации выставок, их идейный смысл, концептуальные основы, отбор и атрибуция ценных предметов, а также современные инновационные форматы их представления иностранному зрителю.

Ключевые слова: национальное наследие, глобальный дискурс, всемирные выставки, культурная дипломатия, экспозиционная стратегия, национальный имидж.

Для цитирования: Ибраева А.Г., Пазылова Г.А. Представление национального историко-культурного наследия в глобальном дискурсе: опыт международных и всемирных выставок // Мадени мұра. 2026. №1 (112). бб. 212-232 (каз.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2026.v25.i1.18>

***Ibrayeva A.G.¹, Pazylova G.A.²**

¹National museum of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

²Department of education and science of the Ministry of culture and information of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

*e-mail: akmaral1971@mail.ru

PRESENTING NATIONAL HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE IN GLOBAL DISCOURSE: THE EXPERIENCE OF INTERNATIONAL AND WORLD EXPOSITIONS

Abstract. This article examines world expositions as key mechanisms for global cultural communication and the dialogue of civilizations. Using a civilizational approach, the authors analyze the historical evolution of these exhibitions and their role in presenting national heritage. The study provides a scholarly evaluation of Kazakhstan's experience in international exhibitions from the 19th century to the present.

The research aims to investigate the formation and subsequent fate of Kazakh national heritage collections presented at world fairs. Archival documents regarding exhibits brought from the Semirechye and Turkestan districts, as well as the Issyk-Kul region under the auspices of the Russian Empire for the Paris Exhibitions of 1867, 1868, 1876, and 1896 (including the 1899 and 1900 Paris exhibitions) were analyzed. Sources concerning the collection, cataloging, inventorying of exhibits, financial expenditure calculations, and correspondence were scrutinized. Information on international museum and exhibition projects of the National Museum of the Republic of Kazakhstan, the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan, and the A. Kasteyev State Museum of Arts was studied and analyzed.

The article explores the stages of exhibition organization, conceptual foundations, and the attribution of artifacts, while highlighting modern, innovative formats for presenting national

culture to a global audience.

Keywords: national heritage, global discourse, world exhibitions, cultural diplomacy, exhibition strategy, national image.

For citation: Ibrayeva A.G., Pazylova G.A. Presenting national historical and cultural heritage in global discourse: the experience of international and world expositions // Madeni mura. 2026. №1 (112). pp. 212-232 (in Kaz.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2026.v25.i1.18>

Авторлар туралы мәлімет:

Ибраева Ақмарал, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі директорының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары, Астана, Қазақстан.

ORCID: 0000-0002-7556-7779

Scopus ID: 56610233200

Пазылова Гульзейнеп Анафияевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі Білім және ғылым департаменті директорының орынбасары, Астана, Қазақстан

ORCID: 0009-0003-1744-5284

Сведения об авторах:

Ибраева Ақмарал, доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Национального музея Республики Казахстан, Астана, Казахстан.

ORCID: 0000-0002-7556-7779

Scopus ID: 56610233200

Пазылова Гульзейнеп Анафияевна, кандидат педагогических наук, заместитель директора Департамента образования и науки Министерства культуры и информации Республики Казахстан, Астана, Казахстан.

ORCID: 0009-0003-1744-5284

Information about authors:

Ibrayeva Akmaral, Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the National Museum of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

ORCID: 0000-0002-7556-7779

Scopus ID: 56610233200

Pazylova Gulzeinap Anafiaevna, candidate of Pedagogical Science, deputy director of the Department of Education and Science of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

ORCID: 0009-0003-1744-5284